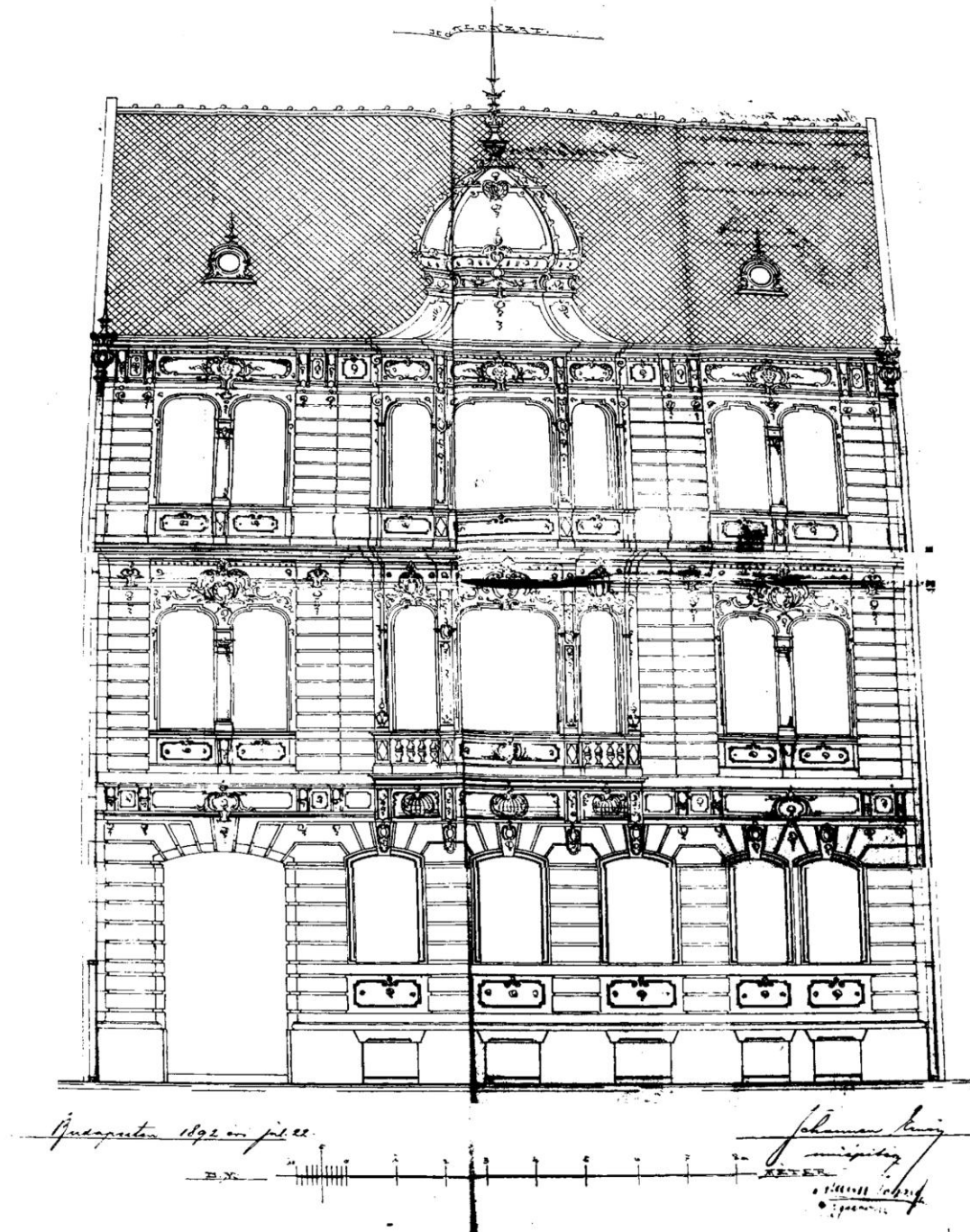

A józsefvárosi Palotanegyed és a Tauffer-palota

írta: Kéthely Zsuzsanna

konzulens: Kiss Zsuzsanna, Dr. Fekete J. Csaba

A józsefvárosi Palotanegyed és a Tauffer-palota

<i>Téma megjelölése.....</i>	<i>3</i>
<i>A Józsefváros kialakulásának rövid története.....</i>	<i>4</i>
<i>A Palotanegyed kialakulása.....</i>	<i>11</i>
<i>Schannen Ernő élete és munkássága.....</i>	<i>15</i>
<i>Dr. Tauffer Vilmos bemutatása.....</i>	<i>25</i>
<i>A Tauffer Palota.....</i>	<i>27</i>
<i>A Palota története napjainkig.....</i>	<i>43</i>
<i>A Palotanegyed története a jelenkorig és kitekintés a jövőre.....</i>	<i>51</i>
<i>Bibliográfia.....</i>	<i>55</i>
<i>Képek jegyzéke.....</i>	<i>58</i>

Téma megjelölése

Kutatásom témája elsősorban a Bródy Sándor utca 10. szám alatt álló Tauffer-palota, de mivel egy épületet nem lehet önkényesen kiragadni a történelmi és fizikai környezetéből, így dolgozatomban törekszem egy teljesebb kép bemutatására.

Témaválasztásomat leginkább a Tauffer-palotához való személyes kötődésem magyarázza. Kiskorom óta foglalkoztat, izgatja a fantáziámat ez a hely. Később felnőtt fejjel már azt is éreztem, hogy a környezetével való összefüggéseiben nézve egy jóval komplexebb kérdéssel állok szemben. Ha ehhez hozzávesszük még a történelmi távlatokat, amit az építés és a jelen kor közt a ház léte, működése által áthidal, akkor érezhetjük csak valójában a téma gazdagságát.

Emellett célom bemutatni a Tauffer-palota és a Palotanegyed működését nagyvonalakban, illetve az évek során ebben bekövetkezett változásokat, és felhívni a figyelmet a terület mai problémáira és lehetőségeire.

Külön öröm számomra, hogy kutatásaim során mélyebben megismerkedhettem az építész Schannen Ernő életművével. Dolgozatommal talán sikerül kicsit jobban felhívnom a figyelmet jelentőségére, munkásságának Fővárosunk szempontjából máig meghatározó voltára. Remélem dolgozatomat olvasva másokat is megragad a hely szépsége, történelmi levegője.

1. Tauffer-palota

A Józsefváros kialakulásának rövid története

A terület városfejlődésének kezdete az 1700-as évekre tehető, alapjául a kedvező földrajzi elhelyezkedés szolgált. 1711-ben a Pesten pusztító pestisjárvány után a város falain kívül fogadalmi kápolnát (7.) építettek Szent Rókus és Szent Rozália tiszteletére, a Rókusmezőként ismert területet pedig a kápolna javadalmazására adományozták. Ez Pest első kápolnája, mely sok átalakítással ugyan, de még ma is áll.¹

A járvány után kiürült város lakói szabadon foglaltak területeket a városfalakon kívül, mígnem 1718 körül szétosztották a város peremén található szántókat. Ekkor már húsz major volt a környéken, elsősorban a mai Illés utca tájékán, mivel errefelé könnyű volt kutat ásni. A kertek nagyrészt a városfalon belüli házakhoz tartoztak: Pest lakosai itt termelték meg a háztartásukba szükséges zöldséget és gyümölcsöt.² A kerületben több helyen is téглаégetésre alkalmas agyagot találtak, 1720-as években téглаégető alapult a mai Rákóczi tér környékén, később ennek kimerülése után a Blaha Lujza téren és attól délre nyitottak újabb égetőt. A kőbányai mészkő és ezek a téглаégetők lettek a későbbi építkezések kiszolgálói. A területet sugarasan ma átszelő fő útvonalak már ekkoriban is léteztek: Kerepesi országút (ma Rákóczi út), Szolnoki országút (ma Üllői út), Keresztúri országút (ma Népszínház utca) és a dűlőútként keletkezett, s így irányát gyakran változtató Kőbányai, Major vagy Kálvária út (ma Baross utca).³

1725 körül a Kecskeméti kapunál és a Hatvani kapunál felépülnek a kerület első házai. A következő évtizedekben a város fejlődése felgyorsul. 1720-tól folyamatos a frank, sváb, bajor parasztok és iparosok betelepülése, 1740-től pedig nagyszámú szlovák telepes érkezett Pest külvárosába.⁴ Az Országút (ma Múzeum körút) első háza 1747-ben épült fel, majd az 1760-as évek végére már teljes hosszában földszintes házak szegélyezték.

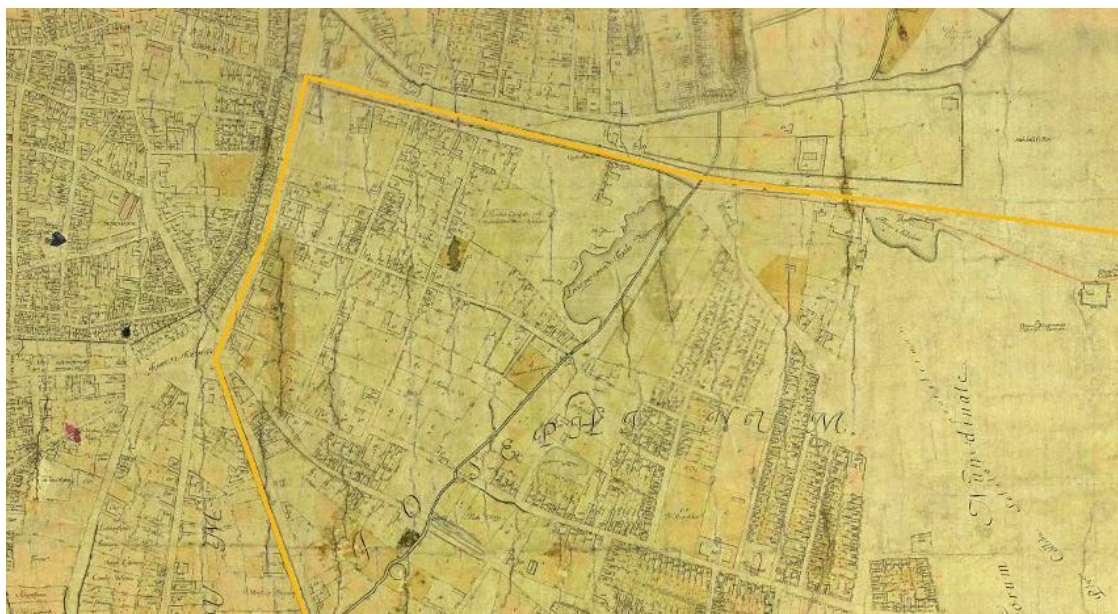
¹ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/4.old.

² Nagy Richárd szerk.: Józsefvárosi lexikon/ XIV.old.

³ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/6.old.

⁴ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/11-15.old.

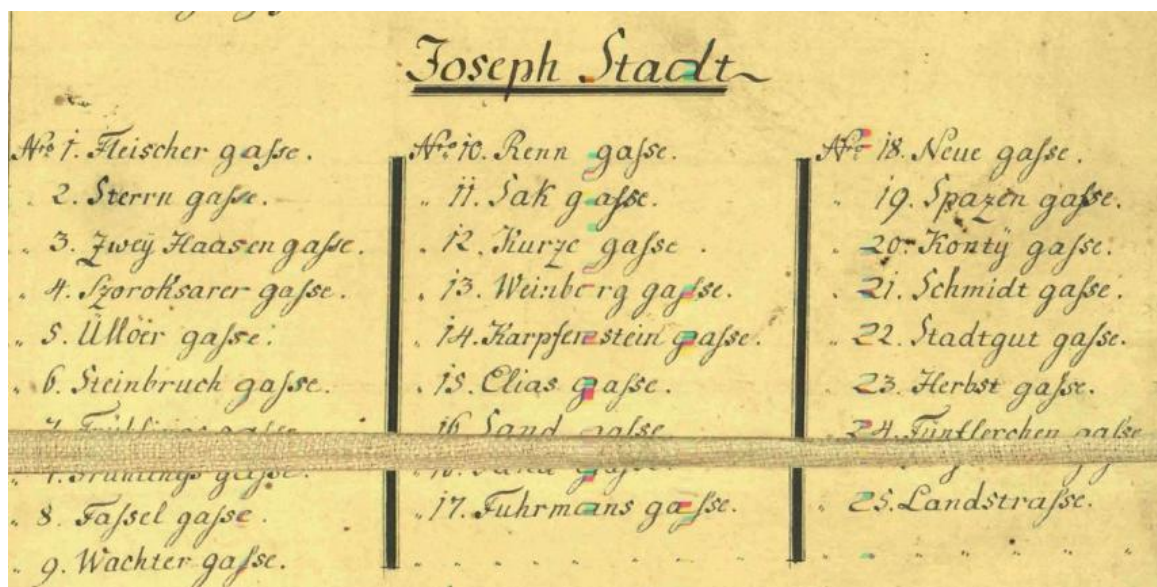
A Nemzeti Múzeum helyén Batthyány József hercegprímás rendezte be villáját, amit a nemzet 1813-ban társadalmi adakozásból összegyűjtött pénzen vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Az Országúttól a mai Bródy Sándor utca vonalában a Téglarégető út vezetett a mai Rákóczi tér helyén álló téglarégető felé. Ennek az útnak az első háza 1741-ben épült fel a mai Rádiószínház helyén. A Téglarégető út legnagyobb háza az 1766-ban épült Zerge-ház volt, amelyben a Kőszáli Zergéhez címzett kocsmá működött. A mai Gutenberg tér helyén a Rákos-árok keresztezte a Téglarégető utat; az esőzéskor gyakran kiöntő patak a Mária és a Somogyi Béla utcák vonalában szelte át a későbbi Józsefváros területét.⁵ A kertövezet Üllői út felé eső része csak később, az 1760-as évektől kezdett beépülni. A parcellázást itt több befolyásos városi tisztviselő hátráltatta, akik a terület kertjeinek többségét birtokolták.⁶ A kertövezet beépítésével kialakult - előbb hosszanti, majd keresztirányban - a Belső-Józsefváros napjainkig alig változott utcahálózata. A térképeken (2.,3.,4.) megfigyelhetjük az utcahálózat fejlődését, és a későbbi Bródy Sándor utcát is; 1793-ban a térkép szerint Stadtgut gasse-nak hívták.

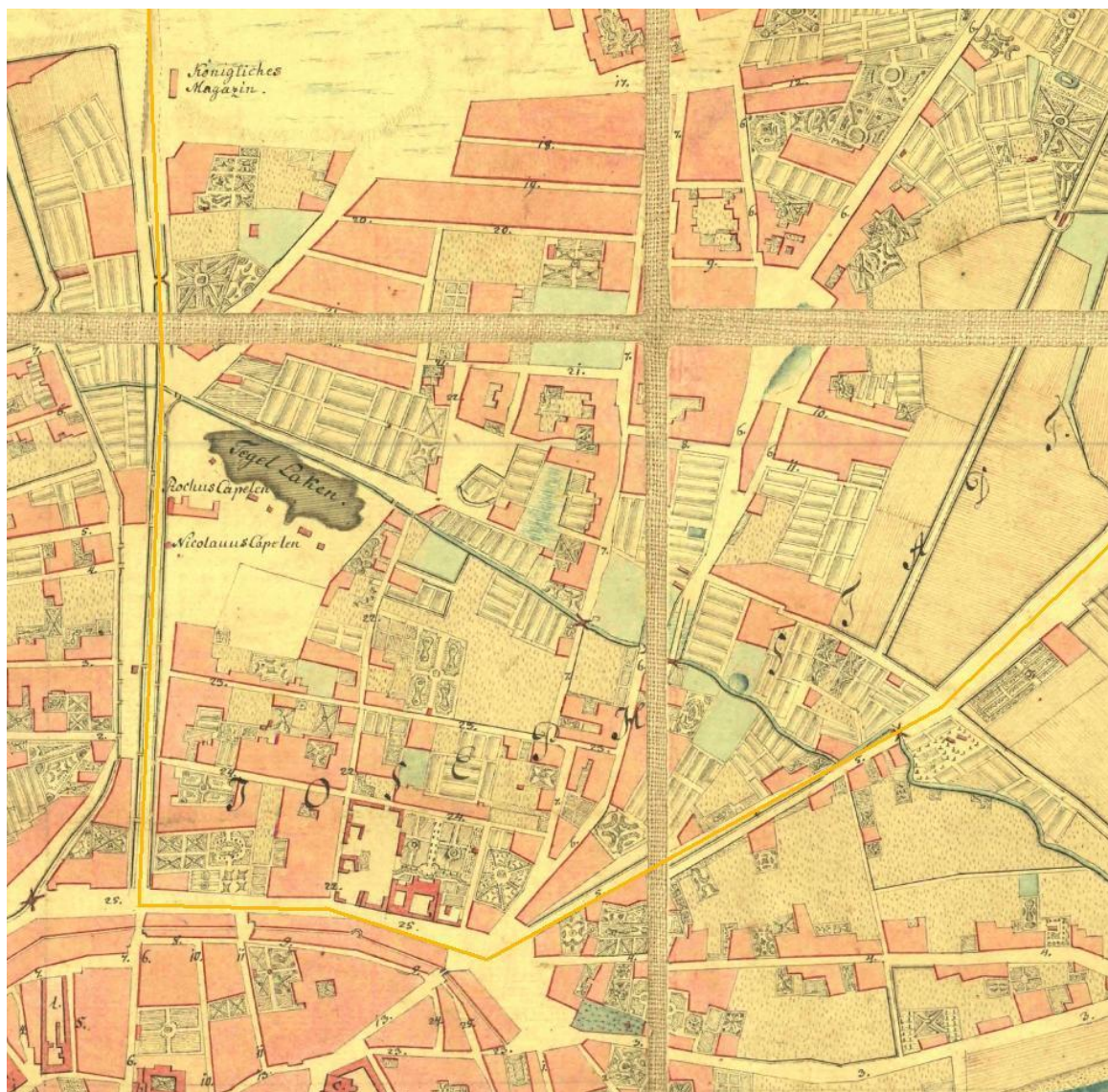
2. 1785, Balla Antal, Pest belterületének kataszteri térképe

⁵ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/8.old.

⁶ Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története I./10.old.

3. A Józsefváros mealévő huszonöt utcája 1793-ban

4. 1793, Franz Neuhauser, Pest-Buda-Óbuda beépített területének várostérképe

5. Orzcy-kert

6. Józsefvárosi Plébánia templom

7. Szent Rókus Kápolna és Kórház

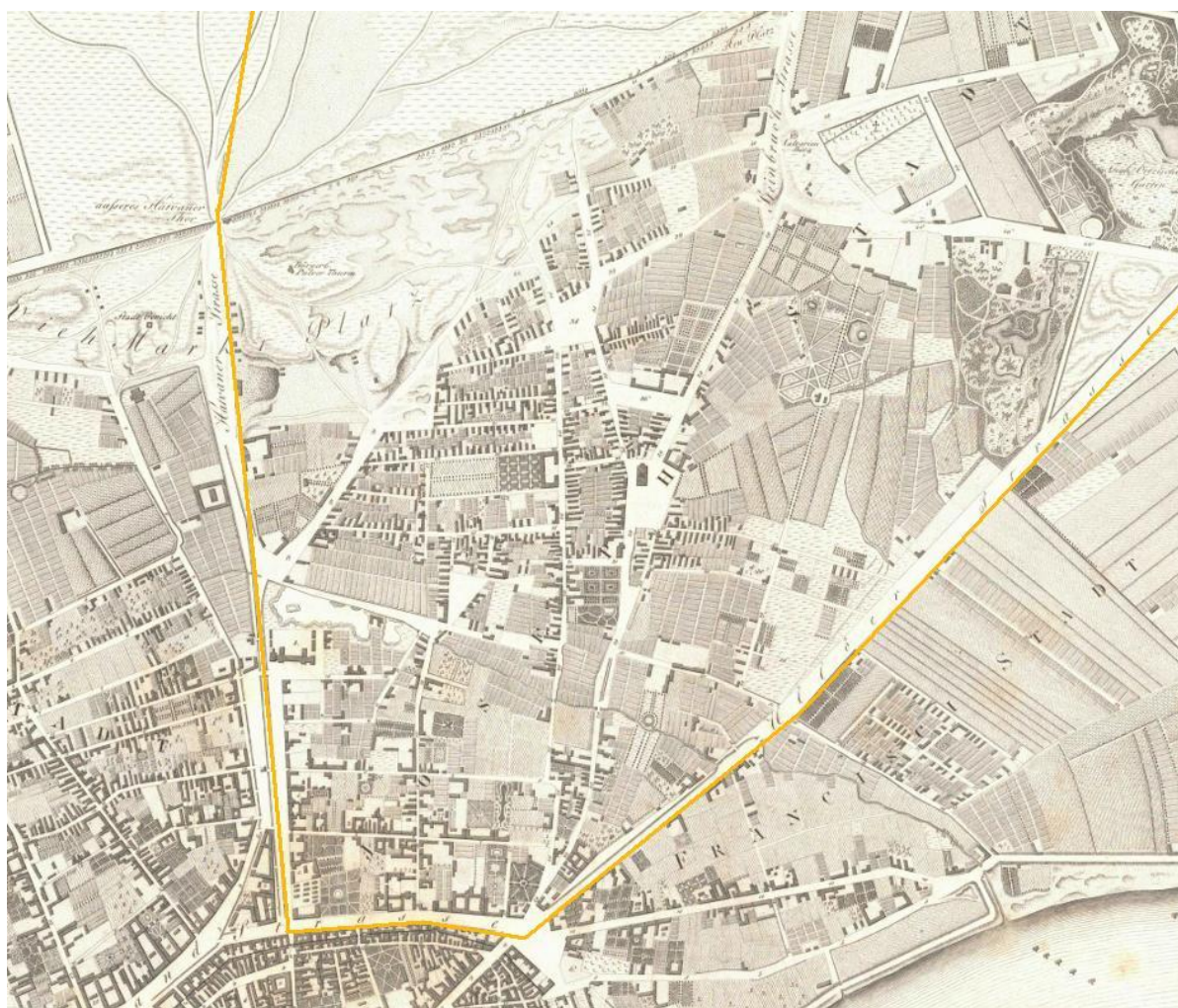

8. Hatvani kapu

1766-ban két részre bontották a megnövekedett pesti külvárost. A területet a Kerepesi út osztotta ketté, az ettől északra eső részt nevezték Felsőkülvárosnak, a délit Alsókülvárosnak. Az utóbbit 1777. november 7.-én nevezték el eredetileg Szent Józsefről Józsefvárosnak, azonban Mária Teréziához már úgy jutott el a kérés, hogy József trónörökös a névadó, így végül megkapták az engedélyt. 1785-ben a mai Teleki tér és a Rózsák tere közé eső területre helyezték a pesti állatvásárt. A piac közelsége újabb lendületet adott a lakosság gyors növekedésének.⁷ A megnőtt városi lakosság igényeinek kielégítésére 1798-ban átadták az város első nagyobb közkórházát, a Rókus kórházat (7.). A lakosságnak már kicsinek bizonyult a Horváth Mihály téren álló korábbi fatemplom is, így 1799-ben hosszas építkezés után felszentelték a helyén építetett józsefvárosi Plébániatemplomot (6.). Külseje ugyan többször is átalakult, de, azóta is a hívek szolgálatában áll. 1794-ben elbontották a Kecskeméti, 1808-ban a Hatvani kaput (8.) és a középkori városfalat. Ezek az intézkedések szabad utat nyitottak a tömeges építkezéseknek.

⁷ Nagy Richárd szerk.: Józsefvárosi lexikon/ XIV.old.

A városfejlődés újabb lépése volt, mikor 1794-ben megnyitotta kapuit a város első nyilvános angolparkja, az Orczy-kert (5.). Később 1836-ban az Orczy-kert egy részén épült fel a híres Ludoviceum, az első magyar katonai akadémia.⁸ Ezekben az években zárult le a kertővezet átalakulása és a laza építkezési formát zárt utcasorok váltották fel. A spontán utcaalakulások korszaka szintén ez időben zárult le: az új utcák létesítését a Szépítő-bizottságnak a szakvéleménye döntötte el.⁹ Hild János a bizottság kérésére elkészítette a külváros utcahálózatának tervezetét, amelyet a Városi Tanács a későbbiekben meg is valósított. A Lipszky-féle térkép (9.) az utolsó, amely a területen a spontán utcaalakulásokat ábrázolja.¹⁰

9. 1810, Johann Lipszky, Pest- Buda belterületének térképe

⁸ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/20-29.old.

⁹ Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története I. /23.old.

¹⁰ Nagy Richárd szerk.: Józsefvárosi lexikon/ XVIII.old.

Ebben az időben a környék házai jórészt vályogból épültek és földszintesek voltak, s éppen ez a magyarázata annak, hogy miért a Józsefvárosban volt az 1838. márciusi árvíz pusztítása a legnagyobb. A kerület 1255 házából, mindössze 294 maradt épen, a térképen (13.) is jól látjuk, hogy szinte az egész terület épületállománya elpusztult. A város területén sokhelyütt ma is emléktáblák (10.,12.) őrzik a várost elöntő jeges ár magasságát. A nagy katasztrófának a továbbiakban kedvező hatása volt a város fejlődésére, mert a terület felszabadult a korábbi alacsony igény szintű beépítésektől és új építési területként jelent meg. Az árvíz után azonnal megindul az újjáépítés, ami rendkívüli munkaalkalmat teremt a fővárosban, ez tovább növeli a város lakosságát. Ezután már neves építésszek kapcsolódtak be a Józsefváros újjáépítésébe úgy, mint Pollack Mihály, Hild József és Hild Károly, Kasselik Ferenc, és Kasselik Fidél, Zofahl Lőrinc, ifj. Zitterbarth Mátyás és még sokan mások.¹¹

10. Árvíztábla
a Múzeumkertnél

11. Mentés a Szent Rókus
kápolnánál, metszet

12. Árvíztábla
a Szent Rókus kápolnán

Az újjáépítésektől kezdve a Józsefváros fejlődése földrajzilag elkülöníthető egységeként egyre inkább külön utakon jár. A kerület területét három részre szokták osztani: a Múzeum körút és a József körút közötti rész a Belső, a József körút és a Fiumei út közötti rész a Középső, és az ezen túli rész pedig a Külső Józsefváros. Mindhárom részt más-más település és fejlődésforma jellemezte. A Belső részben, a Nemzeti Múzeum körül a múlt században alakult ki a Palotanegyed, a Középső részen - a polgári és munkás negyed- a kisipari műhelyek százai találhatók, míg a Külső Józsefvárosra a nagyipar a jellemző. Továbbiakban csak a Belső Józsefvárosnak nevezett terület fejlődéstörténetéről lesz szó.

¹¹ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/49-51.old.

13. 1838, árvíz térkép, Pest - Buda - Óbuda, az épületkárok ábrázolásával

A Palotanegyed kialakulása

A Palotanegyed (Belső-Józsefváros), a Belső-Teréz- és a Belső-Erzsébetvárossal szervesen összekapcsolódó településrész. Budapest földrajzi középpontjában, a pesti oldalon, a Dunától keletre átlagosan 1-1,5 km-re elhelyezkedő városrészt, a városszerkezetet meghatározó gyűrűs és sugaras elemek jelölik ki. A területet Délről a Belső-Ferencváros, Nyugatról a Belváros határolja, így közvetlenül kapcsolódik Budapest történelmi belvárosához, annak szerves folytatása. Kelet felől Józsefváros középső városrészei (Népszínház negyed, Csarnok negyed, Józsefváros központ) határolják. Az érintett városrész egységes karakterét a sík területen elhelyezkedő, nagyvárosias beépítés jellemzi.

Belső-Józsefvárosban az 1838-as árvíz után gyors iramú újjáépítés kezdődött, a Rákos árkot betemették és elrendelték, hogy az árok vonalán belül a Somogyi Béla és Mária utcák vonalától a Múzeum körútig csak emeletes kőházak építhetők. Még 1848 előtt elkészült az első szennyvíz elvezető csatorna a mai Múzeum körúton, ezzel megindul a terület közművesítése. A területen elkezdődött a városiasodás, a belvárosból kiinduló városfejlődés.

A század végéig kiépült a kerület magas presztízsű ún. „Palotanegyede”. Fejlődését elősegítette az a körülmény is, hogy több országos intézmény székháza e területen kapott helyet. József nádor rendelkezésére két fontos épületet is emeltek a negyedben: a Nemzeti Színházat (15.) és a Magyar Nemzeti Múzeumot (14).¹²

Pest vármegye közgyűlése már 1830-ban napirendre tűzte a Nemzeti Színház kérdését, de az épület végül, csak 1837-ben készült el a Zitterbarth Mátyás által átdolgozott korábbi pályázati tervek alapján. Az 1838-as árvíz az épület jelentősebb károk nélkül átvészelte.

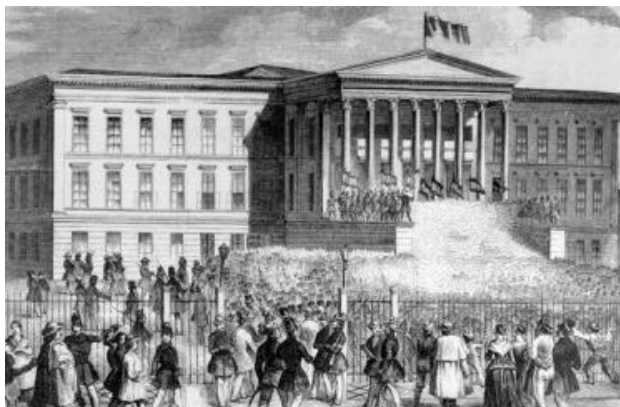
¹² <http://www.europabelvarosa.hu/palotanegyed/>

Az ország első múzeumának alapját gróf Széchenyi Ferenc vetette meg még 1802-ben, amikor könyvtárát, valamint érem-és műtárgy gyűjteményét a nemzetnek ajándékozta. Először a Batthyánytól megvásárolt villában helyezték el a közben szépen gyarapodó gyűjteményt, később ugyanezen a helyen a múzeum mai épülete 1847-ben készült el Pollack Mihály tervei alapján.¹³

Fontos intézménye lett a területnek a Nemzeti Lovarda(16.) is, melyet Ybl Miklós tervei szerint építettek meg 1857-1858 között. A sport céljára szolgáló épületben időnként gyűléseket illetve bálakat is rendeztek, amikor is hatalmas terme táncteremként szolgált.

Továbbá itt épült fel közel száz nap alatt -rekord sebességgel- 1865-ben az Ybl Miklós tervezte pesti Képviselőház (17.) (ma az Olasz Kultúrintézet) is.¹⁴

Ugyancsak a környék vonzerejét jelenhette, hogy ekkoriban 1808-tól 1847-ig itt kapott helyet a Fűvészkert is, az ELTE egyetemi épületeinek mai helyén, ami akkoriban még ritka állatok bemutatására is szolgált.¹⁵ Az így kialakult politikai és kulturális központ körül az arisztokrácia és a gazdag polgárság építtetett a korra jellemző stílusban városi palotáit, amelyek a mai napig a Palotanegyed büszkeségei.

14. Nemzeti Múzeum

15. Nemzeti Színház

¹³ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/39-46.old.

¹⁴ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1848-1896/25-28.old.

¹⁵ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848/31-32.old.

16. Nemzeti Lovarda

17. Régi Képviselőház

A józsefvárosi Palotanegyednek a két legkorábbi városi palotája a mai Pollack Mihály tér két sarkán álló Festetics-palota (18.) és Károlyi-palota (20.), amelyek együttesen adták meg a hívó szót arra, hogy a fővárosba költöző arisztokraták egy része itt, a Nemzeti Múzeum környékén találjon magának otthont.¹⁶ A nemzeti érzület ez idő tájt erősen fűtötte a haza vezetőit, hiszen még friss sebként érződött a bukott szabadságharc, így a nemzet arisztokráciájának Pesten való megtelepülése egyfajta közös ügy volt. Az itt építkezők ezzel is hangsúlyozták magyarságukat és önállóságukat Béctől.

18. Festetics-palota

19. Festetics György

20. Károlyi-palota

¹⁶ <http://magnasfertyaly.blogspot.com/2009/06/palotanegyed-elo-fouri-palotai.html>

Festetics (19.) volt ekkoriban az első, aki az arisztokrácia bécsi építkezései mellett, illetve azon kívül a leendő magyar fővárosban állandó főúri rezidenciát hozott létre. Noha maga igen egyszerűen élt, kötelességének érezte, hogy a Festetics család a maga erkölcsi és vagyoni helyzetének megfelelően éljen az ország fővárosában, és úgy tartotta, hogy „*egy magyar mágásznak nem lehet Bécsben palotája anélkül, hogy Pesten is ne legyen.*” Így 1862-ben Ybl Miklós tervei alapján megépíttette városi palotáját.¹⁷ A kiegyezést (1867) követő gazdasági fellendülés, az építkezések újabb hullámát indította el. Az 1873-as gazdasági válság kisebb visszaesést eredményezett, ám utána újabb fellendülés következett, amely egészen a század végéig kitartott. 1873-mat még egy fontos esemény miatt kell megemlítenünk, ekkor egyesítették Budapestet, ez az intézkedés a Józsefváros közigazgatásában hozott változásokat.¹⁸ Ebben az időszakban épült fel a családi paloták sora, így a Tauffer-palota is, emellett jó befektetésnek bizonyult ekkoriban a bérházak építése.¹⁹ Nagyjából 1860 és 1900 között készült el a legtöbb épület. Ekkoriban kapta a „Mágásfertility” becenevet a terület a környékeliektől. Ez a nem hivatalos elnevezése az idők folyamán „Palotanegyedre” változott, de a régies elnevezés, ha jelentősen visszaszorulva is, mindmáig fennmaradt.²⁰

¹⁷<http://magnasfertility.blogspot.com/2009/06/palotanegyed-első-fouri-palotái.html>

¹⁸ Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1848-1896/47-55.old.

¹⁹ Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története II. /12-20.old.

²⁰ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Palotanegyed>

Schannen Ernő élete és munkássága

A Tauffer-palotát Schannen Ernő tervezte 1891-ben, ismerkedjünk hát meg az építész pályájával.

Schannen Ernő 1853. október 27-én született a Torontál megyei Perjámoson. Apja Schannen János épületfa-gyáros és kereskedő, a szabadságharcot Bem tábornok táborában harcolta végig, anyja Klug Borbála. Az alreál iskolát Szegeden, a főreált 1869-1870ig Budán végezte. Műegyetemi tanulmányait 1873-ban Zürichben folytatta, ahol műépítészeti oklevelet szerzett, amit 1890-ben honosítottak.

Építési pályája kezdetén neves mesterekkel került kapcsolatba. Előbb Ybl Miklós építész irodájában dolgozott, a lipótvárosi Szent István templom új tervein, később a Várkert bazár terveinek kidolgozásán munkálkodott. Összesen négy évet töltött itt. Önkéntesi évét Budán tölti a II. genie ezrednél, majd a bosznia-hercegovinai hadjáratban, mint tartalékos genie-hadnagy szolgált, később főhadnaggyá léptetik elő. Visszatérve előbb Kallina Mór építésznek, majd nyolc éven át Hauszmann Alajosnak volt munkatársa, aki mellett már önállóan dolgozott.

Végül saját irodát nyitott a fővárosban, ahol előbb egyedül, később fiával, Artúrral közösen alkotnak. Schannen Artúr 1901-ben a budapesti Műegyetemen szerezte oklevelét. Apa és fia együtt több vidéki kastélyt és pesti bérházat építettek. A fiú 1902-ben kiment Amerikába, de ezután is terveztek együtt, például 1923-ban részt vettek a budai távbeszélő központ pályázatán.

Schannen Ernőnek 1877-ben cikke jelent meg a Magyar Mérnök és Építész egyesület közlönyében: Az ábrázoló mértan alkalmazásának egy esetéről az építészetben címen. 1879-től különböző földmérő, gyorsmérő és rajzoló eszközt talált fel, valamint gőz, víz, benzin és egyéb gépeket és tárgyakat, több szabadalomnak tulajdonosa volt.²¹

²¹ <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/s/s22855.htm> (Színnyei József: Magyar írók élete és munkái)

Schannen Ernő nevéhez fűződő Budapesti munkák:

VIII. Bródy Sándor utca 10. Tauffer-palota, Dr. Tauffer Vilmos és családja számára épült 1892-ben.

V. Váci utca 35. Tiller-palota 1898-1899-ig épült belvárosi bérpalota. Földszintjén üzletek, felette lakások voltak. Négyemeletes zárt sorú beépítésű ház volt, a második világháborúban megsemmisült.

Ezt a két épületet képpel nem illusztráltam, mivel az első később kerül részletes bemutatásra, a másodikról pedig nem állt rendelkezésre archív fotó.

V. Gerlóczy utca 1. (21.) 1892-ben épült, zárt sorú, háromemeletes, kettős sarokház, lakóház funkcióval Réthy Károly megrendelésére.

VII. Erzsébet körút 38. (22.) 1892-ben épült négyemeletes zárt sorú beépítésű bérház, a bejárat felett rizalitos középtengelyben végighúzódó zárterkélyel. Dr. Hlatky József megrendelésére.

21. Gerlóczy utca 1.

22. Erzsébet körút 38.

VIII. József körút 4. (23) Rémy szálló, 1894-1896-ig épült. Eklektikus ház jelentős neoreneszánsz elemekkel. Technikai újdonságok: korszerű központi gőzfűtés,

„hidraulikus villamos felhúzógép” (lift), szobákban hideg-meleg vizes mosdó asztalok. Később Hotel Nemzetiként él tovább, ezután a Nemzeti Színházzal alagút köti össze. Zárt sorú beépítésű, középtengelyesen szimmetrikus homlokzati megjelenéssel.

VII. *Városligeti fasor 13.-15. (24.)* 1892-94 között épült Grünwald szanatórium. Három palotaszzerű épületből álló komplexum, amely egyike hazánk legrégebbi szanatóriumainak. Dr. Grünwald Mór királyi tanácsos építtette. Modern technikai megoldások jellemzik: központi gőzfűtés, hideg-meleg víz, modern terápiás eszközökkel felszerelt műtőterem. Neobarokk kastély jellegű épületek, neoreneszánsz díszítésekkel.

23. József körút 4.

24. Városligeti fasor 13.

V. *Szabadság tér 15. (25.)* 1899-1900 között épült Deutsch Antal megbízásából. Olasz neoreneszánsz stílusú négyemeletes bérpalota, eredeti funkciója szerint lakóház. 1998-ban felújították, azóta egykori pompájában látható.

VI. *Bajza utca 54. (26.)* 1900-ban épült Györgyei Kálmán részére. Zárt sorú háromemeletes bérház. Homlokzatát kváderkő imitációjú vakolat díszíti.

25. Szabadság tér 15.

26. Bajza utca 54.

V. Károly körút 14. (27.) 1900-1901 között a Szevera család részére épült. Zártorú négyemeletes eklektikus palota. Eklektikus stílusát mutatja a neogótikus-romantikus homlokzat, neobarokk kupola, és a neoreneszánsz mozaikok.

V. Liszt Ferenc tér 4. (28.) Friedmann Lajos részére épített eklektikus bérház.

27. Károly körút 14.

28. Liszt Ferenc tér 4.

VIII. Erdélyi utca 3. (29.) 1905-ben épült Kohn Imre megbízásából.

Négyszemletes, később még egy emeletet építettek rá, zártsorú beépítésű, sarokhelyzetű eklektikus lakóház.

VII. Király utca 95. (30.) 1904-1905 között épült Schnitzer Mór és Dr. Somogyi Manó számára. Zártsorú négyszemletes eklektikus bérlőház.

29. Erdélyi utca 3.

30. Király utca 95.

VIII. Bródy Sándor utca 17. (31.) 1908-ban a korábbi kétemeletes épületet alakította át Schannen Ernő és fia Artúr, négyszemletes eklektikus bérlőházzá Szávod Richárd részére. Itt élt egy ideig Jókai Mór, majd Krúdy Gyula is.

II. Pasaréti út. 39. (32.) 1909-ben épült Kozma Gyula részére az egyemeletes nyaraló épület.

31. Bródy Sándor utca 17.

32. Pasaréti út 39.

VI. Bajcsy-Zsilinszky út 31. (33.) 1910-ben épült Ulrich-ház. Az Ulrich cső és szerelvényt gyártó cég megbízásából épített eredetileg öt-, ma hatemeletes zárt sorú, eklektikus sarokház.

IX. Ráday utca 38.-40. (34) 1911-ben Schannen Ernő és fia Artúr tervei szerint épült ikerház.

33. Bajcsy-Zsilinszky út 31.

34. Ráday utca 38.-40.

Vidéki munkái:

Sárvári Hatvany-Deutsch-kastély (35.) 1898-1899 között épült historizáló eklektikus épület. A cukorgyár igazgató Hatvanyi-Deutsch Béla és családja részére.

Abonyi Ajtay-kastély (36.) A századforduló táján épült neobarokk átépítése egy eredetileg kisebb, klasszicista épületnek.

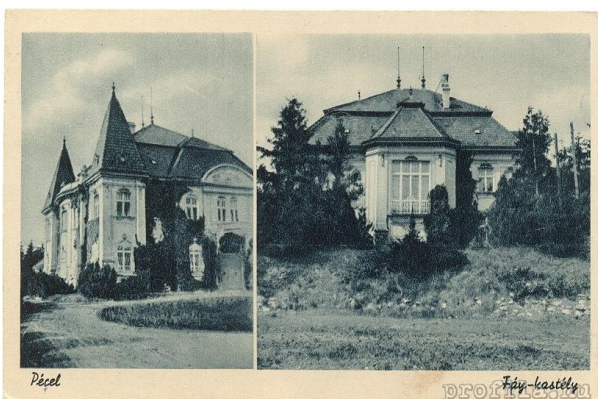
35. Sárvári Hatvanyi-Deutsch-kastély

36. Abonyi Ajtay-kastély

Péceli Fáy-kastély (37.) 1910-ben épült egyemeletes neobarokk épület, Fáy György megbízásából.

Zsitvagyarmati Dőry-kastély (38.) 1905-ben épült egyemeletes neobarokk épület.²²

37. Péceli Fáy-kastély

38. Zsitvagyarmati Dőry-kastély

²² Vértess Mihály: Schannen Ernő életműve BA szakdolgozat, 2009 Pázmány Péter Bölcsészettudományi Egyetem, Művészettörténeti szak

Schannen Ernő sokoldalú ember volt, az irodalom is érdekelte. Költészettel még főreáliskolai tanuló korában kezdett foglalkozni, amikor Schiller Wallenstein című drámájának 5. felvonását fordította le jambusokban. 1900-tól kezdve több német nyelvű verseskötete jelent meg (Weisheit, Starke, Schönheit; Fest hymnus; Trauer-Klange; Kaiser-Leu). 1907-ben pedig magyarul írott költeményeit adta közzé Múlt, jelen, jövő címmel. 1910-ben Kinizsi Pál címmel írt vígjátékot. Műfordítással is foglalkozott: így például több Schiller-verset ültetett át magyarra.

1916. április 22-én halt meg 63 éves korában. Egy korabeli folyóirat, a Vállalkozók lapja így emlékezett meg róla:

„...Negyedszázadnál nagyobb időt töltött el önálló építészeti gyakorlatában. Nagyarányú bérpalotákat épített teljesen egyéni stílusban, úgy, hogy ezer közül is felismerhető a Schannen –féle alkotás. Jól járt az építető, akinek Schannen Ernő tervezte és művezette a házépítését. A lelkiismeretesség, a férfias megbízhatóság valóságos mintaképe volt. Jóságos nemes lelkű ember létére szigorú csak eggyel csak maga magával szemben volt. Bár, pályatársainak szerető tiszteletét élvezte, soha nem bírhatták rá arra, hogy kitüntető bizalmukat elfogadja, hogy testületek, vagy mozgalmak élére álljon. Szerény egyszerűséggel tért ki minden ilyen megválasztás elől, mert még árnyékát is el akarta kerülni annak a látszatnak, mintha más úton akarna érvényesülni, semmint éjjelt-nappalt eggyé rová ernyedetlen építészeti munkálkodással. Eleinte Schannen Ernő természetesen neves építészek műtermeiben foglalatoskodott. Kalina, Pártos Lajos, Hauszmann Alajos építőművészek a megmondhatóinak, hogy minő munkaerő volt, s főleg hogy finomabb, később rajzolótehetséget kívánni nem lehetett, mint amilyen a Schannené volt. A rajzainak csodájára jártak. Főleg az olasz renaissance formavilágban volt otthonos, és szinte sajnálni lehet, hogy nem maradt meg benne. Bár fölötte visszavonultan élt, nem adatott a patriarkális kort elérnie; a pihenést nem engedő munkássága megőrülte szervezetét 63 éves korában. Szívjóságát, önzetlen emberszeretetét áldva magasztalják sokan, igen sokan, akikkel titokban tett jót. Szinte csodálatos, hogy talált időt az irodalom

számára is. Írásit nem közölte lapokban; a maga gyönyörűségére irogatott és szeretettel őrzöm meg egy igen kedvesen megírt történelmi vígjátékát, amelynek 5 felvonásnyi verseit szívesen hallgatnám végig bármely nívós színpadról. Schannen Ernő emlékét meg fogjuk őrizni, működése pedig folytatódik derék és ígéretes tehetségű fia útján.”²³

Schannen Ernő stílusa mindvégig az eklektika irányzatán belül maradt. Elsősorban a neoreneszánsz és a neobarokk formakincset alkalmazta. Voltak időszakok, mikor egyes stílusjegyek erősebb hangsúlyt kaptak, például pályája kezdetén inkább a neobarokk jegyek, míg később a Bajza utcai és a Szabadság téri épületek esetében a neoreneszánsz jelleg érvényesült. Egyes homlokzatképző elemeket igen gyakran használt, ilyen például az rizalitosan kiugró zárterkély, vagy a puttó fej (39.) és a különböző növényi díszítések. Érdekesség még, hogy épületei közül meglepően sok sarokhelyzetű.

39. Puttófejek Schannen Ernő különböző épületein

²³ Vállalkozók lapja. 37. évfolyam 18. szám, Budapest, 1916. május 3.

Az előzőekből kitűnik, hogy Schannen korának elismert építész volt, és máig álló munkáinak (40.) sora továbbra is meghatározza a főváros arculatát. Életműve jelentősen hozzájárul ahhoz az értékhez, melyet Budapest egyedülállóan egységes eklektikus-századfordulós városképe jelent. Éppen ezért méltó az utókor tiszteletére és megbecsülésére.

40. Schannen Ernő munkái Budapest belvárosában

Tauffer Vilmos bemutatása

A Tauffer-palota (41.) Dr.Tauffer Vilmos (42.) és neje számára épült. Az épülettel kapcsolatban is sok mindent megvilágít az építtető megismerése. Tauffer Vilmos Kolozsváron született 1851. júl. 2. Élete során szülész-nőgyógyász orvosként és egyetemi tanárként munkálkodott. Orvosi tanulmányait a budapesti és bécsi egyetemen végezte. 1874-től gyakornok volt a Budapesti Szülészeti Klinikán. 1876-1878 között tanársegédként dogozott Freiburgban Hegar professzor mellett. Ezek alatt az évek alatt járt Münchenben, Londonban, Bécsben, Prágában, Berlinben, megismerkedett a kor legfejlettebb technikáival, eredményeivel, és nyitott, európai látásmóddal tért haza.

1878-ban Bosznia okkupációja a freiburgi évek végét jelentette. A „4. szekerész századba” osztották be, de ténylegesen bevonulnia nem kellett. 1879-ben a Budapesti Szülészeti Klinika magántanára lett. Aktív résztvevője volt az orvosi közéletnek, gyakran tartott előadásokat és folyamatosan publikált.

1881-1918 között nyilvános rendes tanári kinevezést kapott az általa alapított II. számú Szülészeti és Nőgyógyászati klinikán. Jelentős érdemei voltak a korszerű szülészeti és nőgyógyászati műtétek, a császármetszés, transzvaginális méhrákműtét, és a sugaras méhrákkezelés meghonosítása terén. Elsőként végezte a sérült uréter varrását és ugyancsak elsőként végzett Magyarországon epehólyagműtétet.

Híres esetei közé tartozik, mikor megműtötte Blaha Lujzát, aki egy ünnepi eladás keretében elénekelt dallal üdvözölte „élete megmentőjét”.

A klinika kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat ápolt, publikációik, eredményeik Európa szerte, érdeklődésre tartottak számot. Miután a klinika kinőtte a korábbi épületét, hosszas építkezések után 1898-ban megkezdte működését az Üllői úti új klinika (43.). Tauffer Vilmos komoly szerepet játszott Semmelweis eredményeinek széles körben való elterjesztésében, és nagyságának felismerésében.

Kiterjedt iskolát alapított, évtizedekig a vezető szülészek tanítványai voltak. 1918-ban nyugdíjba vonult, de ettől még nem hagyott fel a tudományos munkával, megalapította az Anya- és Csecsemővédő Stefánia - Szövetséget. Hetvenedik születésnapját hálás tanítványai és az egész orvostársadalom ünnepelte.

Megreformálta a szülésznőképzést, élete vége felé pedig sokéves tapasztalata alapján kidolgozta az új szülészeti rendtartást.

Életét 1934. dec. 7. fejezte be Budapesten, mikor is egy gyógyíthatatlan betegség hosszú kínlódása elől a halálba menekült.²⁴

41. Tauffer-palota

42. Dr. Tauffer Vilmos

43. A II. számú Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika, Üllői út 78.

²⁴ Fekete Sándor: Tauffer Vilmos, Adatok a magyar szüléset és nőgyógyászat történetéhez

Tauffer palota bemutatása

A Tauffer-palota 1892-ben épült Schannen Ernő tervei alapján. Az épület a Bródy Sándor utcában található a Nemzeti Múzeum szomszédságában. Az utca a kerület egyik legrégibb utcája. Az 1760-as években Ziegelofen Gasse, Téglavető utca, majd Stadtgut Gasse, Városmajor utca, Major utca, Tehénpásztor utca. Az előbbi neveket azért kapta, mivel ezen az útvonalon lehetett a Rákóczi tér helyén működő tégláégetőket megközelíteni, az utóbbiakat pedig a város majorjáról kapta, mely az régi Képviselőház helyén működött.²⁵ Később két szakaszra osztva a belső részt Sándor báró utcának nevezték a báró ott épült majorja után. 1840-es évektől végig Főherceg Sándor utcának, majd Sándor utcának nevezték. Végül 1946-tól Bródy Sándor utca.²⁶

Az épület a 10-es házszám alatt található. Ezen a helyen már korábban is találunk épületeket, térképek (pl.44.) tanúskodnak róla, hogy ez a terület már igen régóta beépített, lakott része a kerületnek.

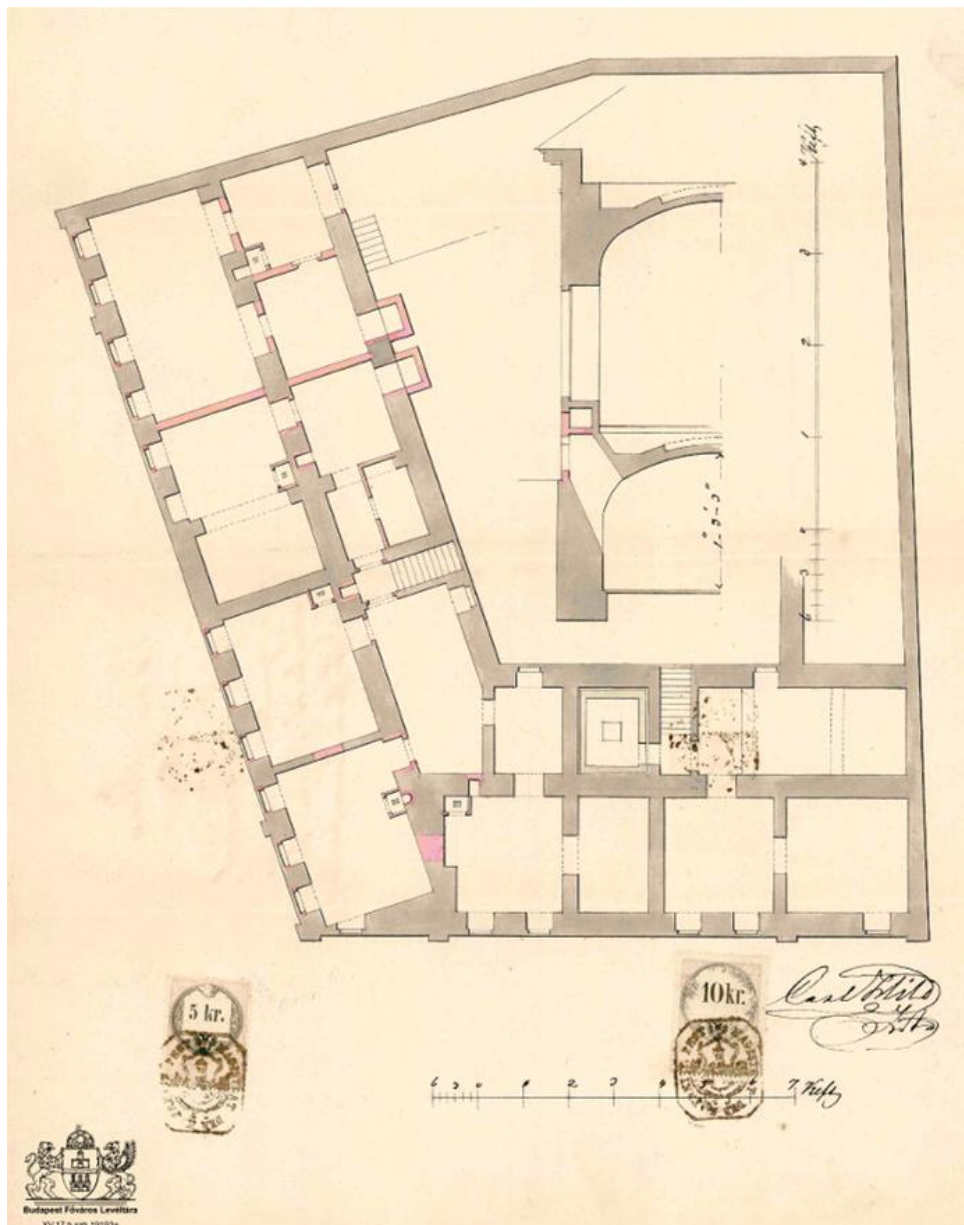

44. 1781, Halácsy Sándor, Pest áttekintő topográfiai térképe

²⁵ Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története I./10.old.

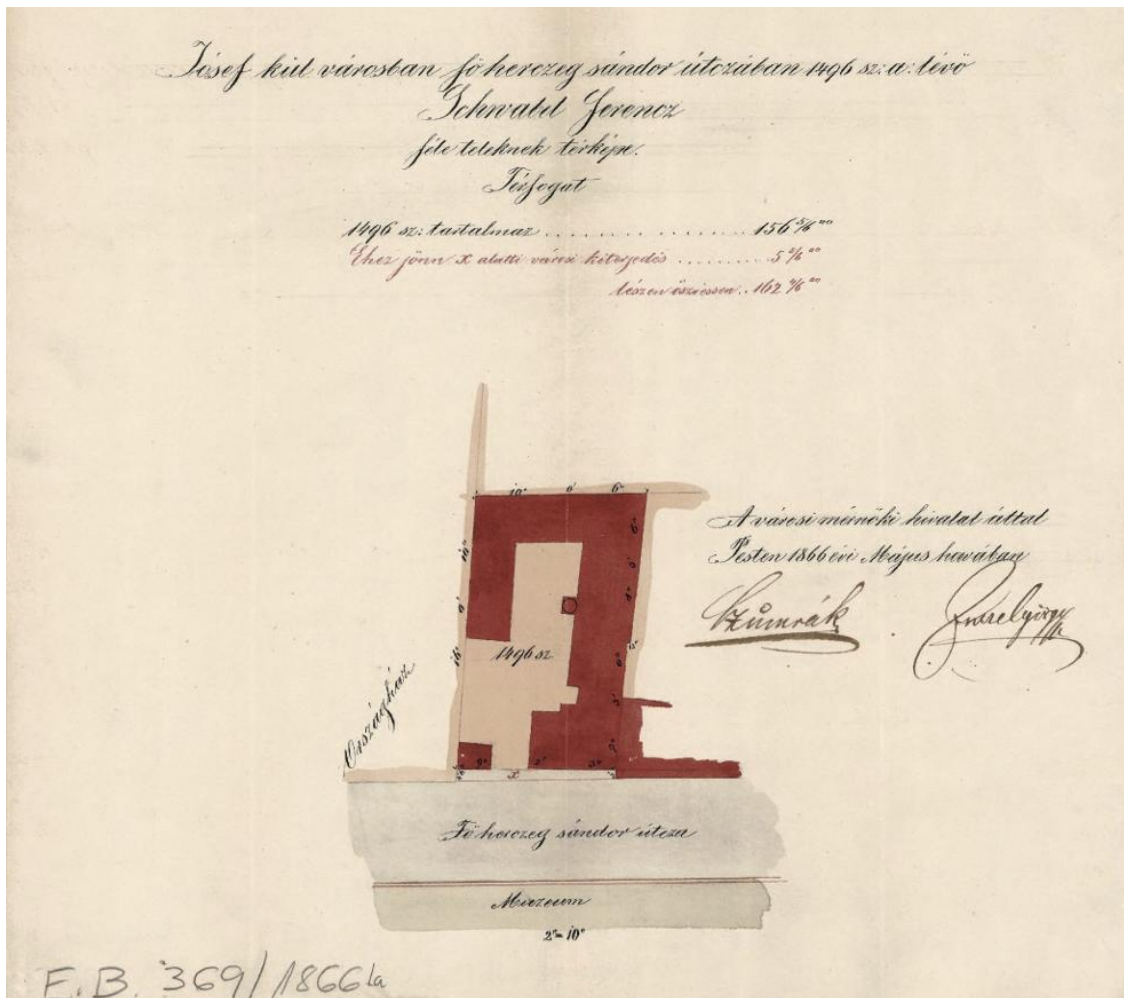
²⁶ Adalékok a Belső Józsefváros történetéhez, szerk. :Szabó-Pap Krisztina, 51.old.

Az első olyan beépítés, amiről feljegyzett dokumentumok találunk Schwabel Ferenc megbízásából 1858-ban elkészült műhely épület (45.). Később ugyanez a megbízó Gottgeb Antallal egyemeletes lakóépületet (47.,48.) építtetett telekre (46.) 1866-ban, aminek még abban az évben belső homlokzat áttervezését (49.) Ybl Miklós végezte.²⁷

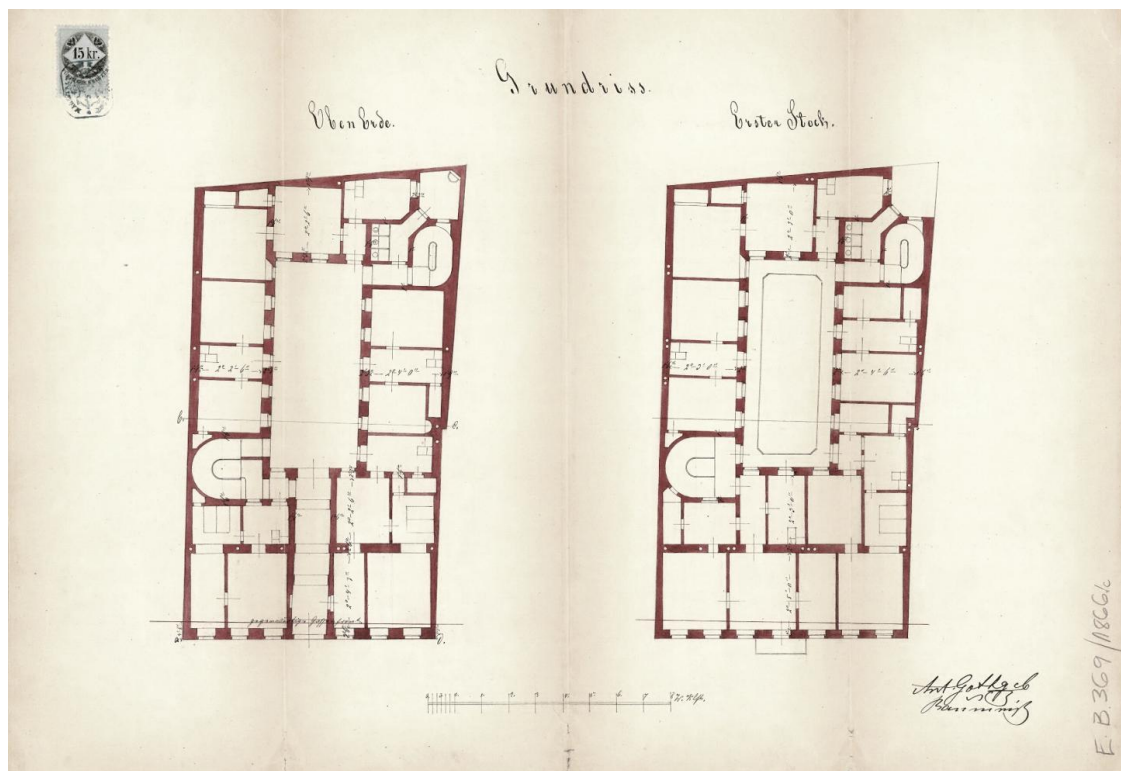

45. Hild Károly terve, műhely épület, 1858

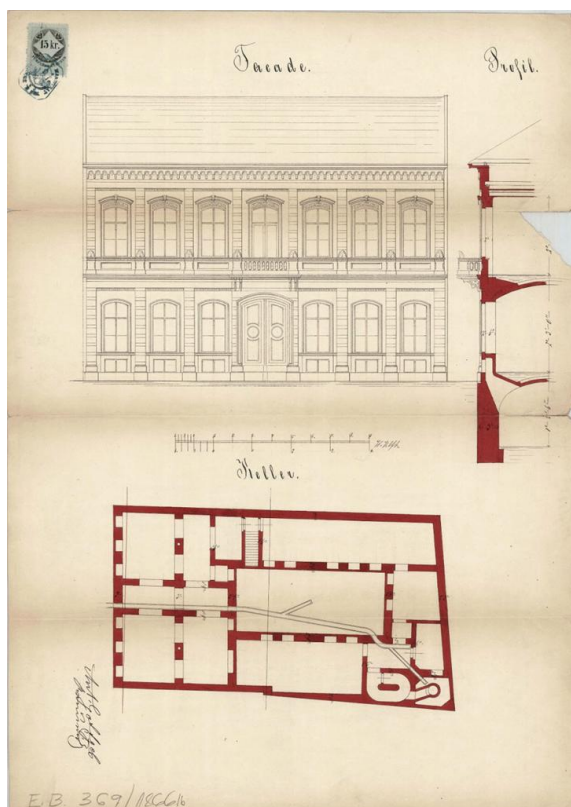
²⁷ Déry Attila: Józsefváros, VIII: kerület, Budapest építészeti topográfia 4. , Budapest, Terc cop. ,2007

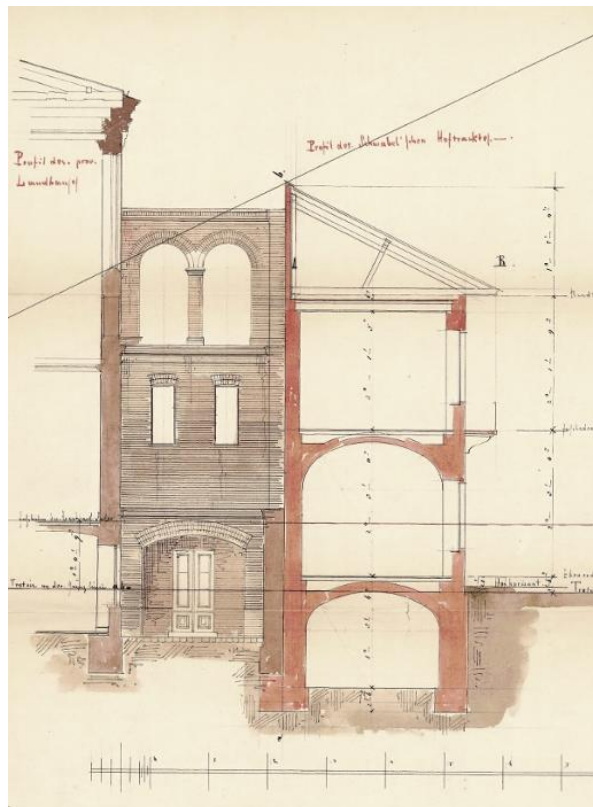
46. Szumrák Pál és Incze György rajza, Főherceg Sándor utca 1496. helyszínrajz, 1866

47. Gottgeb Antal tervei, új emeletes lakóház, 1866

48. Gottgeb Antal terve, 1866

49. Ybl Miklós terve, homlokzat átalakítás, 1866

A következő beépítés a ma is ott álló kétemeletes lakóépület már teljes egészében Schannen Ernő munkája. A ház az Ybl Miklós által tervezett régi Képviselőház és a P. Tóth Sándor által tervezett Gschwindt-palota között áll.²⁸ Az építőmester Mann József volt, aki Schannen több házának építését is felügyelte.

Túlnyomórészt barokk elemekkel díszített Schannenre jellemző eklektikus épület (50.). Zárt sorú beépítésű kétemeletes lakóház. Utcai traktusa kétfogatú, hosszfalas, udvari része L alakú, egyfogatos, hosszfalas rendszerű. Kapubejárát a telekhatár mellett található. Az épület szimmetria tengelyében az emeleti részekon díszes konzollal megtámasztott, trapéz alakú, rizalitosan kiugró zárterkélyek találhatóak, amelyeket kupolás tornyos bádogsisak fedett. Mára ez a finoman kimunkált bádogsisak sajnos már nem látható. Az ablakok és a bejárát is íves záródású, a nyílások alatt a kapu kivételével íves keretezésű

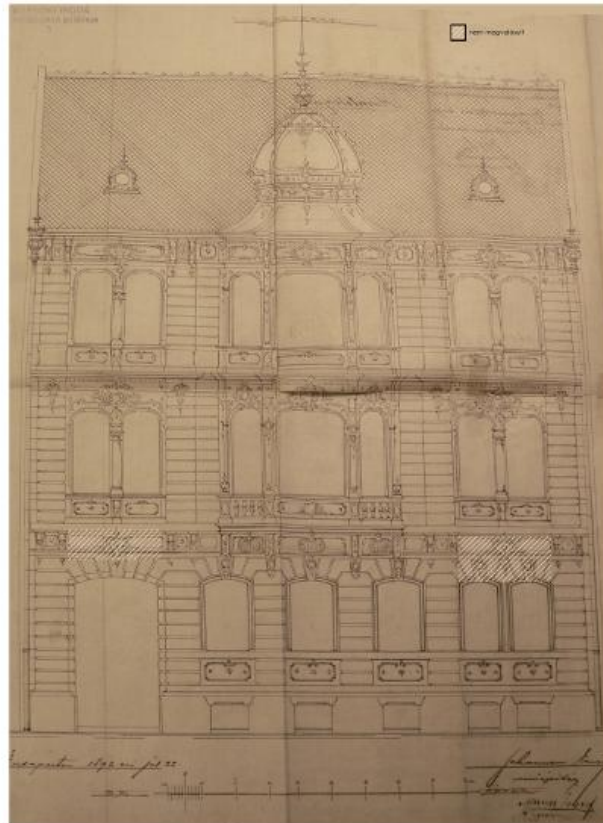
²⁸ M. Szűcs Ilona: Palotanegyed a Józsefvárosban, Budapest, 1996, kiadta: Józsefvárosi Önkormányzata

díszes mezők vannak. Az épületet teljes magasságában durvamészkő kváderezés borítja. A hangsúlyos főpárkány alatt kagyló formájú díszítmények sora váltakozik díszes konzolokkal. A gazdag díszítésű homlokzat, a párkányok alatt és felett lévő növénydíszítmények és a főpárkány alatti kagyló motívumok a neobarokk stílus jellemzői.^{29,30}

A megvalósult homlokzat (51.) kicsit eltér az eredeti terveken láthatótól. A változtatások nagyon sokatmondóak. A földszinti homlokzatrész két szélén a bejárat és a kettős ablak felett -az eredetitől eltérően- megjelenik egy gyermekfej (puttó), a kettősablak osztásának tetején pedig egy kiterjesztett szárnyú bagoly ül egy könyvön, ami alatt gránátalma díszítmények láthatóak. Ezek a motívumok nem állnak távol a tervezőtől, hiszen több közülük Schannen más házain is feltűnik. Itt azonban talán többről van szó. A homlokzati díszítmények szimbolikusan a ház tulajdonosának Tauffer Vilmosnak a tudós nőgyógyász professzor létére utalhatnak; a bagoly és a könyv a tudás, a gyermekfej és a gránátalma pedig az anyaság, a női nem és a termékenység szimbólumai. A díszítések a homlokzaton elfoglalt helyükkel egyben ki is jelölik a rendelő szintjét.

²⁹ Vértés Mihály: Schannen Ernő életműve BA szakdolgozat, 2009 Pázmány Péter Bölcsészettudományi Egyetem, Művészettörténeti szak

³⁰ Hatolkay Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult Palotanegyed története, 1960 (Műemlékvédelem IV. é.)

Kihajtható! 50.,51.Schannen Ernő homlokzat terve és a megvalósult homlokzat

A ház szerkezet és működés szempontjából jól elkülöníthető részekre oszlik. A ~3,50 m széles hátsó traktus minden szinten a kiszolgáló személyzet (házmester, cselédség, szakács) lakrésze volt, illetve a kiszolgáló funkcióknak adott helyet. A megvalósuláskor nem csak a homlokzaton történtek változások, hanem alaprajzokon is. Ezek, a kivitelezés során kialakult eltérések, az eredeti terveken átrajzolva jelennek meg. A hátsó traktusban, a terveken a földszint és az első emelet között egy félemeleti beépítés (54.) is található. Itt helyezkedett el a gardrób, amit belső csigalépcső kötött össze a felette elhelyezkedő cselédszobával. Ez a kapcsolat szolgálhatta volna ki a ház úrnőjének ruhatárát. Az építési engedély kitért erre a részletre és megépítését ahhoz a kritériumhoz kötötte, hogy a félemelet alatti és feletti helyiségekben meglegyen a „szabályszerű 3 méter úrbeni magasság”.³¹ A terveken ez nem teljesült. Valószínűsíthető, hogy mivel ennek kielégítése túl sok átalakítással járt volna, így végül nem építették meg. A hátsó traktus egy kisméretű belső udvarra néz, függőleges közlekedését egy kisebb hátsó lépcsőház biztosítja, ebből a lépcsőházból nyílnak a személyzet közös használatú higiénias helyiségei is.

Az előbbi traktushoz kapcsolódik a ~5,50 m széles oldalsó szárny, amely szintén a belső udvarra néz. Itt kisebb, alárendeltebb helyzetű szobák és azokhoz csatlakozó higiénias helyiségek kaptak helyet. A tervhez képest abban is eltérés mutatkozik, hogy a higiénias helyiségek nem a folyosóra, hanem egyből a lakószobába nyílnak. Ez azért valósulhatott meg így, mert, ahogy az építési engedély is kitér rá, „az árnyékszékek vízzáros készülékkel, a csatornanyílások pedig búzelzáró fedlappal” kellett, hogy készüljenek.³² A földszinti rész érdekessége, hogy itt egy belső udvaron keresztül külön bejáraton át megközelíthető önálló lakrész van, ami ráadásul egy rangos, utcai szobával is rendelkezik. Különös megoldás azonban, hogy ez a lakrész közös higiénias egységet használ az utcai szárnyal, ami arra utal, hogy itt a családhoz közel álló egyén kaphatott helyet. Semmiképpen sem egy idegen

³¹ BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

³² BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

bérlő, hanem például egy idős vagy szegényebb rokon, vagy egy asszisztens. Ez a lakrész a hátsó traktusba is belenyúlik, ami megint egy kivitelezés közben kialakított változtatás. Eredetileg egy pincébe vezető lépcső és egy kisebb helyiség lett volna a lakrész szomszédságában, a hátsó traktusban. (53.) Végül nem így építettek meg, hanem a lépcső helyét és a mellette lévő helyiséget az oldalsó szárny lakrészével összenyitották, így az kapott plusz egy szobát. Az utcai szárnyat egy középső főfal osztja két ~7,50 m szélességű egységre. Ezen a részen találhatóak a ház reprezentatív helyiségei, rangosabb lakószobái, illetve a ház tulajdonosára tekintettel a földszinten egy rendelő és könyvtárszoba kapott helyet. Itt az eredeti tervhez képest, a kivitelezés közben néhány nagyméretű helyiség fallal való felosztására került sor, illetve a világító udvarok méretében történt változtatás, mivel az építési engedély kitér rá, hogy „a világító udvarok, melyek nagyobb terjedelmű kamrák világítására szolgálnak, legalább 6 négyzetméternyi alapterülettel kell birniok...”³³

A ház szintenként eltérő működésű lehetett.

A pince (52.) elsősorban fűtőanyag és egyéb tárolóként funkcionált, de emellett egy nagyobb borospince és a mosókamra is itt kapott helyet. Különlegesség, hogy a pincében egy nagyobb laboratóriumot is berendeztek, ami belső csigalépcsőn át lehetett megközelíteni a földszinti rendelőből.

A földszinten (53.) az utcai szárnyban volt a rendelő, ami egy előszobából, egy vizsgálóból, könyvtárból és írószobából, illetve az inas helyiségéből állt. Ezt ugyancsak a belső használatú privát csigalépcső kötötte össze a felette elhelyezkedő lakrésszel. Ma is élő rokonok³⁴ elmondása alapján a rendelőben Dr. Tauffer Vilmos kisebb műtéteket is elvégzett. Ez esetben lehetséges, hogy egy betegágy is volt a rendelőrészen, ami még inkább érthetővé teszi a belső lépcső meglétét, hiszen az orvos így bármikor ránézhetett betegére. Emellett ezen a szinten volt még a korábban már említett külön udvari bejárattal rendelkező lakrész.

³³ BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

³⁴ Tauffer Ferenc úr

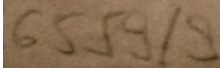
Az első emeleten (55.) voltak a család reprezentatív helyiségei, a szalon, és az ebédlő, amihez a férfi és a női lakrész kapcsolódott. Ugyancsak rokonok elmondásából lehet tudni, hogy hol helyezkedett el a doktor úr ágya. Eszerint a bal oldali szoba lehetett Tauffer Vilmosé, és a jobb oldali pedig a feleségé. A ház úrnőjének szobája összeköttetésben állt az oldalsó és a hátsó traktus helyiségeivel. Feltételezhetőleg az oldalsó traktus alárendeltebb helyzetű szobáiban a gyermekek és a nevelőnő kaphattak helyet, a hátsó részben pedig a cselédség és a konyha, így érthető a női szoba kapcsolata ezekkel a részekkel.

A második emelet (56.) önálló lakrészként működhetett, valószínűleg bérlemény is lehetett bizonyos ideig, később azonban forrásaim³⁵ szerint a már felnőtt gyermekek laktak ott saját családjaikkal.

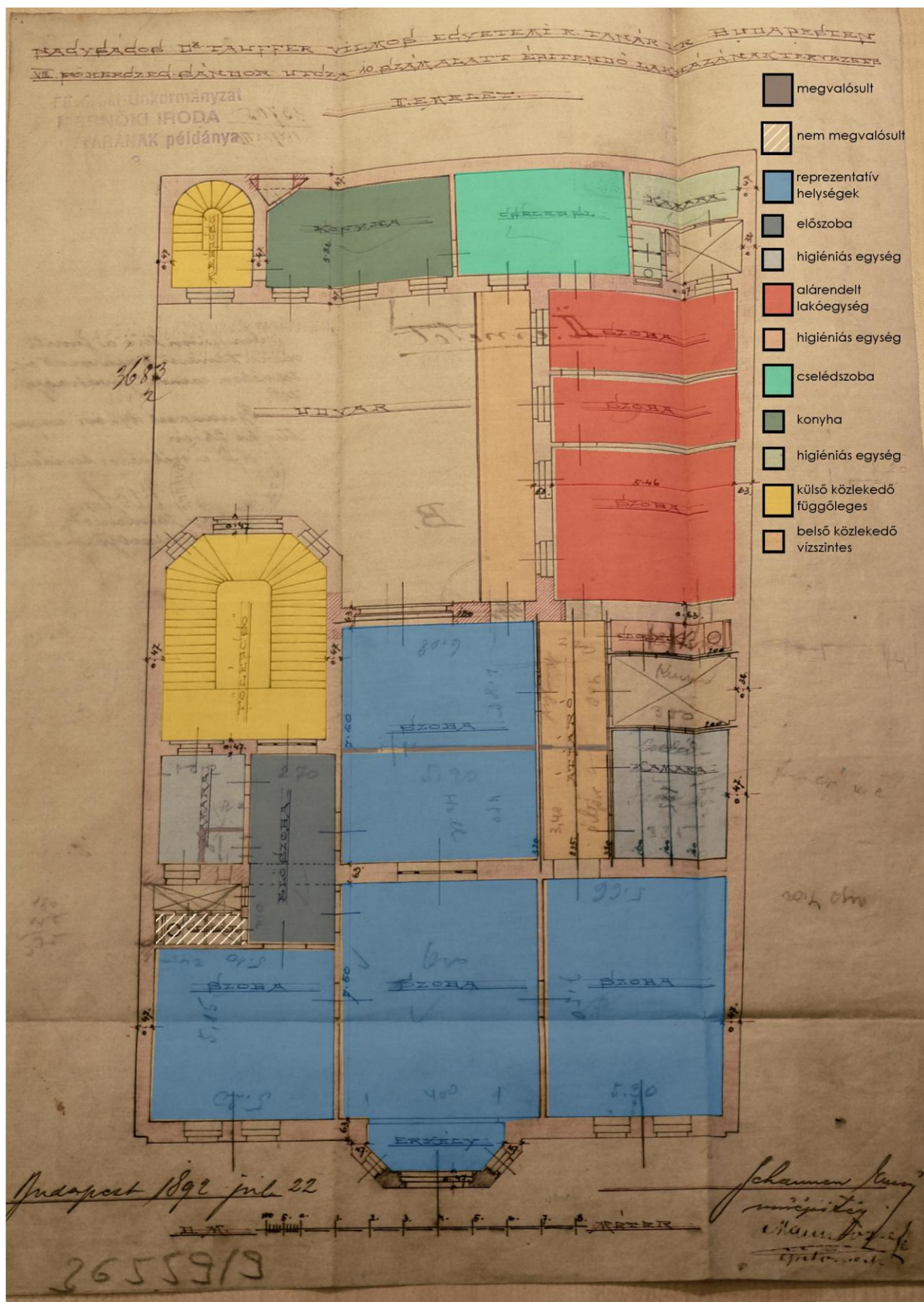
³⁵ Hatolkay Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult Palotanegyed története, 1960 (Műemlékvédelem IV. é.)

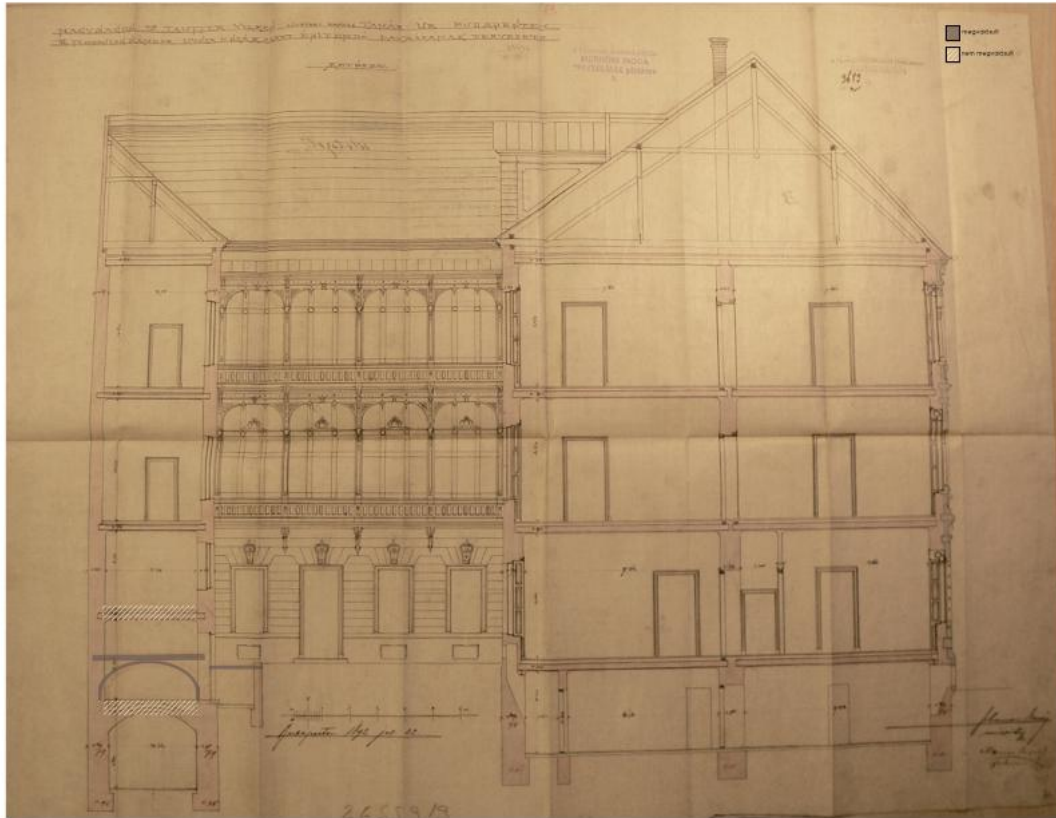
53. Schannen Ernő rajza, földszinti alaprajz

39

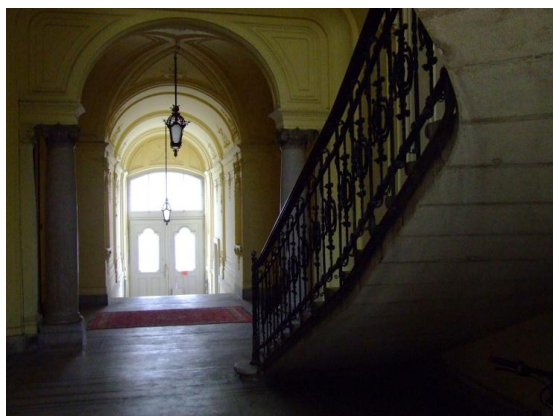

56. Schannen Ernő rajza, második emeleti alaprajz

Kihajtható!

57. Schannen Ernő rajza, metszet

58. Tauffer-palota

A Palota története a jelenkorig

Dr. Tauffer Vilmos halála után idősebb leánya Erődi-Harrach Béláné Tauffer Irma (59.) örökölte a házat. Ekkor még jelentősen nem változott az épület működése, ugyanúgy lakóház volt. Ebben az időszakban azonban már nem csak a család tagjai éltek itt, hanem bérlők is laktak az épületet. Az első és a második emelet egy-egy önálló lakásként működött, a földszint pedig három apróbb bérleményre osztódott. A korábbi rendelői részre, az udvarból nyíló kisebb lakóegységekre, és a hátsó traktus egyszobás lakására.

59. Erődi-Harrach Béla és felesége Tauffer Irma

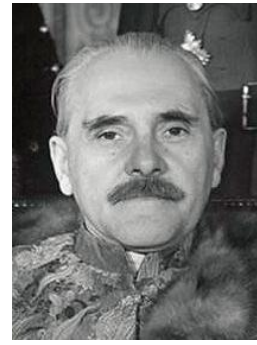

60. Erődi-Harrach testvérek, Béla, Vilmos és Gábor

Izgalmas adalék, hogy a ház lakói közt volt ebben az időszakban Baráti Huszár Aladár(1885-1945), 1932-1934 között Budapest főpolgármestere (61.), Bessenyei Zénó (1880-1953), a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke(62.), gróf Serényi Béla (1866-1919) politikus, többször földművelésügyi és kereskedelmi miniszter (63.), illetve a ház híres lakója volt még Dr. nagykállói Kállay Miklós (1887-1967) is, aki a ház első emeleti lakosztályában élt miniszterelnöksége (1942-1944) alatt (64.).^{36,37}

³⁶ Adalékok a Belső Józsefváros történetéhez, szerk. :Szabó-Pap Krisztina, 60 old.

³⁷ Hatolkay Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult Palotanegyed története, 1960 (Műemlékvédelem IV. é.)

61. Huszár Aladár 62. Bessenyey Zénó 63. gróf Serényi Béla 64. Kállay Miklós

Erődi- Harrach Béláné Tauffer Irma halála után végrendelet híján az örökösök közti „egyezség jogcímen” középső fia Erődi Harrach Vilmos (60.) örökölte a ház teljes tulajdonjogát. Rokonok elbeszélése szerint az új tulajdonos ekkoriban Párizsban teljesített külügyi szolgálatot, majd pár évvel később az új kommunista hatalom megszilárdulása után államosították az épületet, és a valódi tulaj nem tért vissza többet Magyarországra, így ő az épületet csak gyermekkorában lakta.

A ház működése szempontjából jelentős változást ez, a negyvenes évek végén bekövetkezett az államosítás hozott, innentől kezdve az Önkormányzat tulajdonába került az épület, aki bérleményként bocsátotta az ott lakók rendelkezésére. Az épületet felosztották (65.,66.,67.), a II. világháború utáni óriási lakáshiányt enyhítendő, ám ezzel sok esetben rendkívül kicsi, rosszul használható, néhány esetben minden komfortot nélkülöző bérlemények alakultak ki. A hátsó és az oldalsó részek együttes kezelésével szintenként egy-egy lakás jött létre, ám az utcai szárnyban a földszinten és az első emeleten szobánként egy-egy lakást állapítottak meg.

Ez még a minimális higiénias egységek meglétét sem biztosította minden lakónak, hanem társbérlokként közösen használták ezeket a helyiségeket.

65. Földszint lakásbeosztása
1948-49 után

66. Első emelet lakásbeosztása
1948-449 után

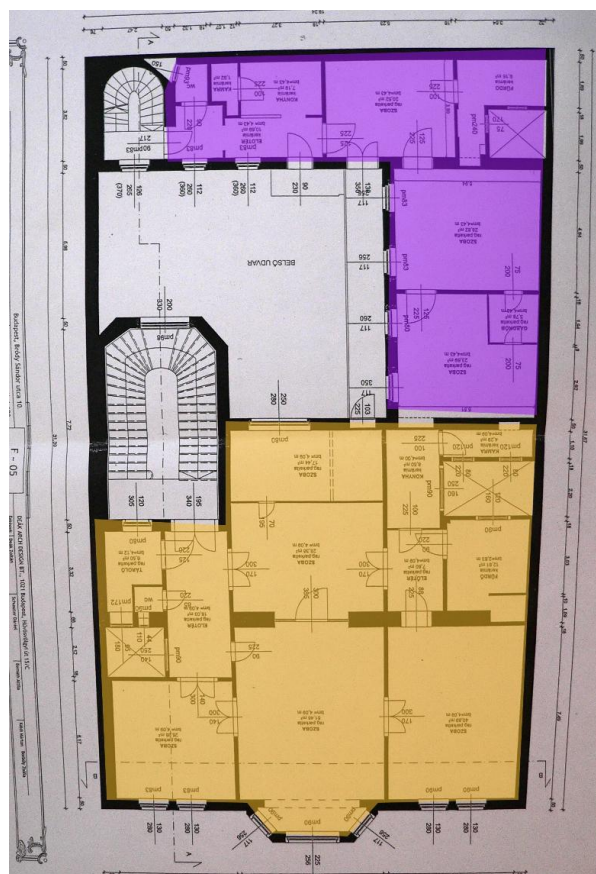
67. Második emelet lakásbeosztása
1948-49 után

Később a rendszerváltás után 1991-ben került a ház ismét magánkézbe, ekkor az ott lakó bérlők megvásárolhatták az Önkormányzattól lakásaik tulajdonjogát. Érdekesség, hogy a házhoz ekkoriban is kötődött orvosi szál, mivel itt élt és rendelt Dr. Gyórfy István az ismert szemész professzor, illetve ugyancsak itt tartotta fent rendelőjét Dr. De Chatel Rudolf a neves reumatológus professzor.

A ház ebben az időben hét lakásra (68.,69.) oszlott. Az emeleteken, az utcai szárnyon szintenként egy-egy lakás, és a hátsó-oldalsó traktusban is szintenként egy lakás volt. A földszinten pedig a régi rendelő helyén volt egy lakás, az oldalsó szárny előre nyúló lakása különült el és az udvarból nyíló hátsó házmester lakás.

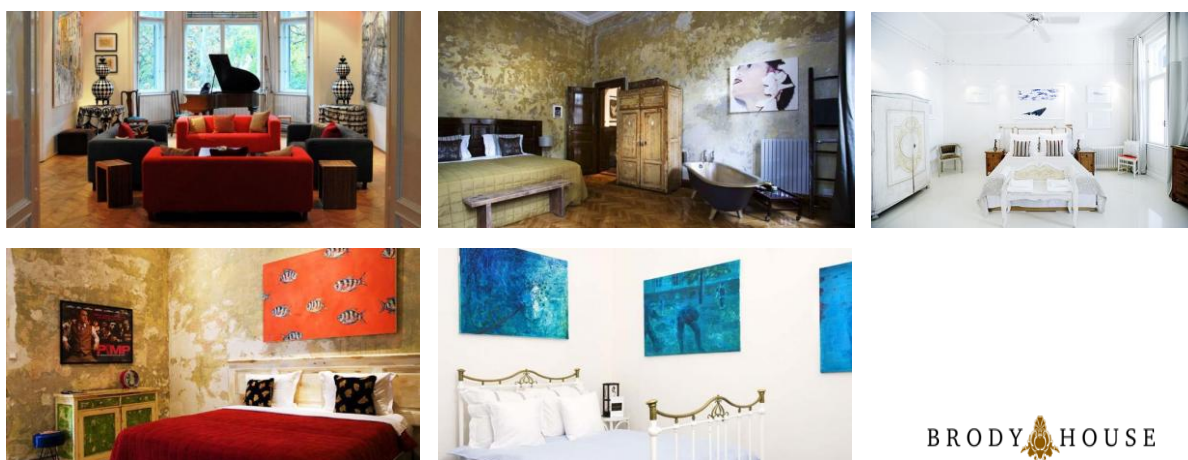

68. A földszint lakásbeosztása
1991 után

69. Első és második emelet lakásbeosztása
1991 után

Újabb komoly változást a befektetési tőke megjelenése jelentette két angol fiatalember személyében, akik felvásárolták a ház hátsó traktusát és a második emeletet, ahol jelenleg Bródy House (70.) néven magánszállodát és rendezvény termet működtetnek.³⁸ Így a hagyományos lakófunkció háttérbe szorult a házban és az épület egy része „rendezvényhelyszín” lett. Ez a tendencia az egész a Palotanegyedben megfigyelhető és általános megoldandó probléma, a fennálló nyilvánvaló érdekellentét miatt, ami privát lakóegységek nyugalom iránti igénye, és a publikus funkciók „zajigénye” között feszül.

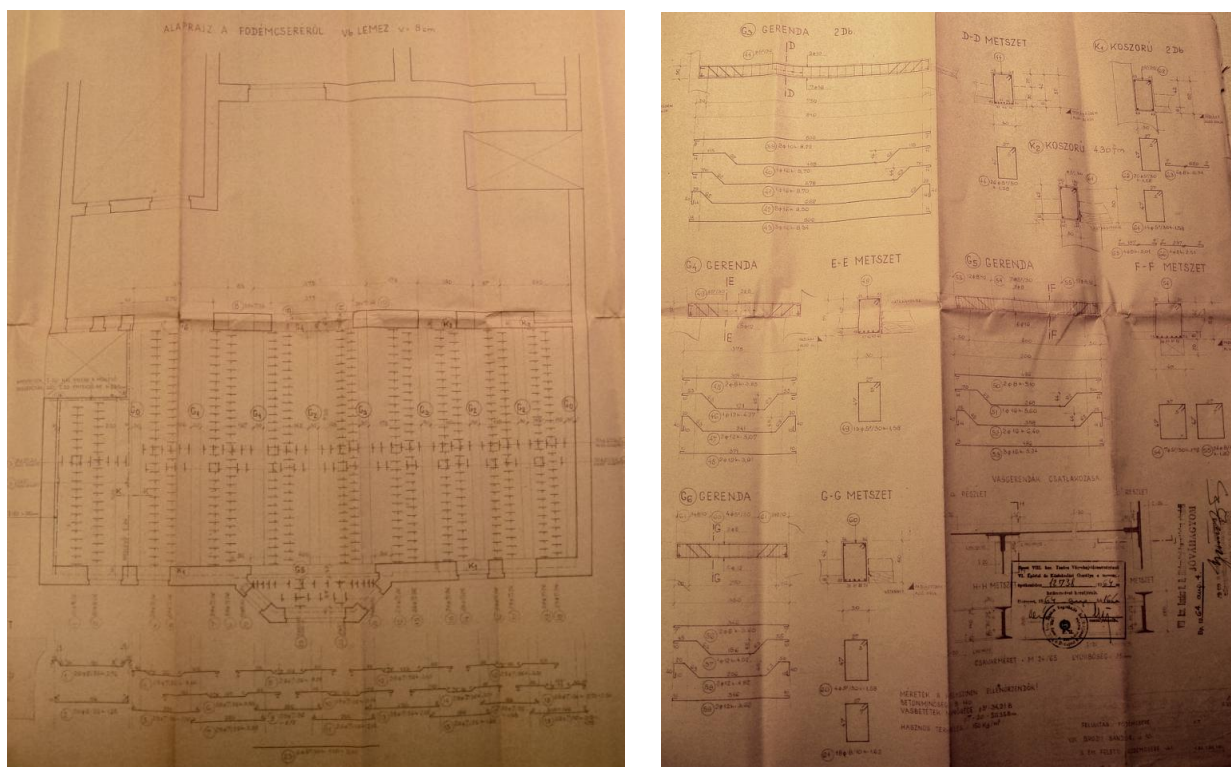
70. Bródy House magánszállás

Az idők során több változás is történt, magán az épületen is. A homlokzaton komoly átalakulást a rizalit szerűen kiugró zárterkélyt lezáró kupola eltűnése jelentette. Az épület belsejében a csigalépcsőt, néhány falburkolatot, és stukkódíszítéses mennyezetet átépítések során elbontottak. Erre, a sorsra jutottak a ház eredeti majolika csempével burkolt kályhái is egy kivétellel. Ez a második emeleten található, és valószínűleg a házzal egyidős. A lépcsőház fülkéiből a szobrok és a lépcsőház kovácsoltvas lámpái is a történelem viharainak áldozatai lettek.³⁹

³⁸ <http://www.brodyhouse.com/>

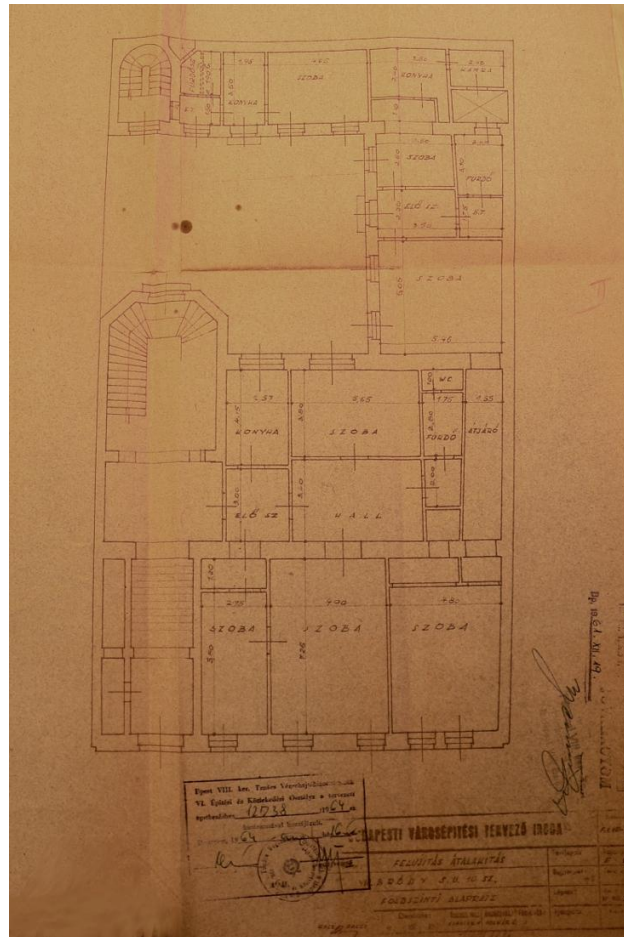
³⁹ Adalékok a Belső Józsefváros történetéhez, szerk. :Szabó-Pap Krisztina, 60 old.

Ennek ellenére a ház kifejezetten nagy károk nélkül túlélte mindkét világháborút, és az 1956-os forradalmat, aminek kulcsfontosságú eseményei éppen a szomszédságában, a Rádió székházánál zajlottak. Komolyabb műszaki felújítást 1961-ben kezdeményeztek a házban, ennek során bontották el az utcai traktus csigalépcsőjét, kicserélték a második emelet csapos gerendás födémét monolit vasbeton födémre, megszüntették a légudvarban lévő „felvonó járószéket”, illetve általános helyreállítási munkákat végeztek a homlokzatokon, a közös helyiségeken és a bérleményeken.⁴⁰ Ezen munkálatok viszonylag hosszan elhúzódhattak, mert a kiviteli részletterveken (71.,72.) 1964-es, és az átalakítások utáni használatba vételi engedélyeken már 1967-es dátumot találunk.

71. Második emelet födémcserejének tervei, 1964

⁴⁰ BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

72. Felújítási tervek, 1964

Kisebb átalakításról maradt fent még írásos dokumentum, amikor 1964-ben az első emeleti utcai lakás légudvarba épített toilette feletti deszkafödémét szilárd födémre cserélték ki.⁴¹

Bizonyosan történtek olyan átalakítások is, melyekről nem maradtak fent rajzos, vagy írásos dokumentumok, mivel a ház mai alaprajza nem teljesen egyezik az eredetivel. Később a funkcionális működés megkövetelte egyes helyeken újabb higiéniai egységek illetve konyha kialakítását, miután az egyes szintek már nem egy lakóegységet képeztek, így nem volt elegendő, ha a kiszolgáló funkciók a hátsó traktusra korlátozódtak.

Mindezen változások ellenére a ház még mindig megőrizte kifinomultan megmunkált részleteit, lenyűgöző tereit, ódon szépségét.

⁴¹ BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

A ház a filmművészet érdeklődését is felkeltette, az évek során több művet is forgattak a falai közt. Itt készült többek közt az Édes Anna (73.) című regény filmfeldolgozása, illetve a Karády Katalin életét feldolgozó Hamvadó cigarettavég (74.) című film néhány jelenetét is itt vették fel.

A ház külföldi filmek helyszínéként is szolgált már, például a hitleri Németország változásait bemutató Good (75.) című műben.

73. Édes Anna

74. Hamvadó cigarettavég

75. Good

A Palotanegyed története a jelenkorig és kitekintés a jövőre

A századforduló komoly változásokat hozott a városrész életében. 1904-ben elkészült az új Országház, ezzel együtt a régi épület termeit elhagyták a képviselők, sokan Józsefvárosi lakásukat is felszámolták. Ennek ellenére továbbra is megmaradt a lakosság növekvő tendenciája, így 1910-re a Józsefváros Budapest legsűrűbben lakott területe lett. Visszaesés csak az I. világháború éveiben volt tapasztalható.

Komoly probléma volt a lakáshiány, amellett, hogy a nagypolgári lakások egy része, a rendkívül magas lakbérek miatt üresen állt. Ekkoriban épült ki a közvilágítás a fő útvonalak mentén, a vízvezeték és csatornahálózat ekkorra már a terület majd minden házába be volt vezetve.

Ekkor fontos folyamat vette kezdetét. A családi palotákat az állam vásárolta meg, vagy vette bérbe, és a lakók helyett különböző közfunkciók költöztek az épületekbe. Csak néhány példát bemutatva:

A Wenckheim palotát 1927-ben, a gróf halála után, az örökösök a fővárosnak adták el. A négy évig tartó átalakítást követően 1931-ben nyitotta meg ismét kapuit, immár a nyilvánosság számára, mint Fővárosi Könyvtár.⁴²

A Festetics palotát az állam 1939-ben megvásárolta, először az Országos Széchényi Könyvtár különböző részlegei kaptak benne helyet, később a Teleki Pál Magyar Történettudományi Intézet, utána pedig az Andrássy Gyula Németnyelvű egyetem kezdte meg itt működését.⁴³

Az Esterházy palota 1946-1948 között köztársasági elnöki rezidencia lett, 1950 óta pedig a Magyar Rádió Márványterme.⁴⁴

A Károlyi palotát 1921–1944 között az Olasz Királyság követsége bérelte a Károlyi-családtól. A palota 1944-ben teljesen kiégett. A háború után a Bizományi Áruház raktáraként üzemelt. Az épületet 1966-ban kapta meg a Magyar Rádió, és a régi tervek alapján részlegesen helyreállította. Jelenleg a

⁴² <http://hu.wikipedia.org/wiki/Wenckheim-palota>

⁴³ http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/03kronologia/rovid_kronologia_honlapra_1.pdf

⁴⁴ http://85ev.radio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=1726&Itemid=167

Rádiómúzeum, az Irattár, a Reklámiroda és az Informatika szervezeti egységeinek ad otthont.⁴⁵

Természetesen emellett vannak szép számmal olyan épületek is, ahol a lakófunkció megmaradt. Ezeknek a házaknak az életében a negyvenes évek végén bekövetkezett államosítás hozott változást. A továbbiakban jóval osztottabb módon, tanácsi tulajdonként, de továbbra is lakóépületként működtek, ahogy azt a Tauffer-palotánál is láthattuk. A háború során Budapesten a lakások 70,2%-a károsodott, 3,8%-a teljesen elpusztult, mintegy 375 ezer lakás ment tönkre vagy sérült meg, így ezzel az intézkedéssel az égető lakáshiányt igyekeztek csökkenteni.⁴⁶ Ebben az időszakban a nagypolgári életmód ellehetetlenült, a házak régi tulajdonosai gyakran elhagyták az országot, így arra a fajta életvitelre, aminek ezek az épületek biztosítottak teret, nem is igen volt többé lehetőség. Sok helyen társbérleti viszonyok, kompromisszumokkal teli, kényelmetlen lakások alakultak ki. Ezt a problémát igyekeztek orvosolni a tömeges lakásépítő programokkal.

Országsszerte ismert példája ennek a panel program.

Meg kell említeni, hogy a Palotanegyedhez is kötődő fontos történelmi esemény volt még az 1956-os forradalom, melynek döntő momentumai játszódtak le például a Magyar Rádió székházánál.

Később a rendszerváltás hozott újabb fordulatot a tulajdonviszonyok alakulásában. A kilencvenes évek elején a tanácsi lakásokat megvehették az ott élő bérlők, így továbbiakban sajátjukként lakhatták ezeket a házakat.

A XIX. század végén és a XX. század elején kialakult fontos nemzeti kulturális intézmények mellett ma a Palotanegyed ad otthont olyan kiemelkedő, országos jelentőségű oktatási intézményeknek, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, a Károli Gáspár Református Egyetem, az Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetem, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem és a Semmelweis

⁴⁵ http://85ev.radio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=1726&Itemid=167

⁴⁶ <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1995-0910/historia-1995-0910-081013-15>

Orvostudományi Egyetem.⁴⁷ A legelső egyetemi épületek itt az ELTE épületei, melyekben már 1883 óta oktatási tevékenység folyik, igaz akkor még a Műegyetem elődjének adott helyet. A felsorolt intézmények folyamatosan találtak otthont a Palotanegyedben. Egyes esetekben ezt a helyválasztást már meglévő intézményekhez való kapcsolódás indokolta, mint például a Színház- és Filmművészeti Egyetem esetében a régóta itt álló Nemzeti Színház, vagy a Károli Gáspár Református Egyetemnél a Kálvin téri református templom. A legfiatalabb intézmény a 2003 óta működő Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetem. Elmondható, hogy ez a folyamat szinte napjainkig tartott, és a továbbiakban is folytatódhat.

A közelmúlt eseményei közül meghatározó, hogy 2007-ben Palotanegyedi Részönkormányzat alakult. Ezzel a terület elnevezése és határai is hivatalossá váltak. A részönkormányzat bizonyítja a helyi képviselőtestület azon felismerését, miszerint a terület történelmileg, építészetiileg elkülönül az adott fennhatóság más részeitől, így a továbbiakban a fejlesztés, kezelés szempontjából is külön utakat járhat.⁴⁸

2008-ban megalakult a Civilek a Palotanegyedért Egyesület. Ezt a környék lakói hozták létre azzal a céllal, hogy saját aktivitásukkal segítsék a negyed fejlődését. A civilek akciója egy faültetési kezdeményezéssel indult meg, mára azonban sokrétű tevékenységgé nőtte ki magát.⁴⁹

A Palotanegyedben rejlő komoly potenciált mára mindenki felismerte és sokféle fejlesztési kezdeményezés mutatja a terület újjászületését. A Palotanegyed fejlesztési programjában megjelenő legfontosabb környezeti cél, hogy a kerület közterületei és épületei megfelelő környezetet jelentsenek a megújuló negyed társadalmi-gazdasági változásainak. Alapvető törekvés tehát a kerületben a közterületek, zöldfelületek mennyiségi és minőségi növelése, vonzó, korszerű és fenntartható lakókörnyezet létrehozása. A fejlesztési programban szerepelnek homlokzat felújítások is, illetve egyes épületek díszkivilágítása. Az elképzelt fejlesztési program azonban több ennél,

⁴⁷ <http://www.europabelvarosa.hu/palotanegyed/>

⁴⁸ <http://belfold.ma.hu/tart/rcikk/ac/0/183250/1>

⁴⁹ <http://epiteszforum.hu/node/12695>

nem elégszik meg az épített környezetre vonatkozó változásokkal, hanem a helyi gazdasági, társadalmi, és szociális folyamatoknak is új lehetőségeket nyit. Ezt jelzi az úgynevezett "Speciális piacok projekt" is, amely a tervek szerint egy-egy napos kitelepülési lehetőséggel segíti a helyi vállalkozásokat. Így lesz a Gutenberg téren - nevéhez hűen - időről időre könyvpiac, míg a Palotanegyed piacok - vagyis a Mikszáth, a Lőrinc pap és a Pollack Mihály tér - a helyi vállalkozások termékeit és szolgáltatásait népszerűsíthetik majd.

A program részeként támogatják a helyi vállalkozókat, kiskereskedőket és vendéglátó-ipari szereplőket tömörítő úgynevezett "utcaszövetségek" kialakítását is. A szövetségek célja, hogy vásárlóbarát környezetet alakítsanak ki a kerületben, ezzel is segítve a kezdő vállalkozások és az egyedi termékeket kínáló üzletek megtelepedését a Józsefvárosban.⁵⁰

A fejlődés láthatóan a vendéglátás, a kulturális gazdaság és a vonzerőgazdaság szereplőinek jelenlétét erősítené.

Kérdés, hogy hogyan viszonyul ehhez a helyi lakosság. Az mindenestre közös probléma, hogy nehezen viselik a vendéglátói láz kitörését és eredményeit: grillek, pubok, kávéházak, nyári teraszok nyíltak mindenütt. Az utcákon nagyon megnőtt a bulizó autós- és gyalogosforgalom, ami bizony komoly zajjal jár. Igaz, hogy ettől nőnek az ingatlanok értékei is, ami kárpótlás lehet a kényelmetlenségekért. A Ráday utca példája mutatja, hogy ez az értékspirál úgy fel is csavarodhat, hogy a helybeliek inkább eladják lakásaikat.⁵¹

Természetesen ez nem minden esetben megoldás a problémára. Lehetséges, hogy a terület jövője az, hogy egyetemi, lakó és közösségi pihenő övezetté válik.

Az azonban biztos, hogy a Palotanegyed történelmi múltja, az épített környezet szépsége, és a hely különleges atmoszférája megköveteli, hogy különleges odafigyeléssel és értő módon bánjanak vele a továbbiakban is.

⁵⁰ http://hvg.hu/itthon/20100504_jozsefvarosi_palotanegyed

⁵¹ <http://www.mszp8.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=3426>

Bibliográfia

Dezső Tamás: Józsefváros, Városháza kiadásában , 2006

Déry Attila: Józsefváros, VIII: kerület, Budapest építészeti topográfia 4. ,
Budapest, Terc cop. , 2007

Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1718-1848, Budapest Főváros Józsefvárosi
Önkormányzata, 1997

Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1848-1896, Budapest Főváros Józsefvárosi
Önkormányzata, 1998

Pilinyi Péter: A Józsefváros története 1928-1948, Budapest Főváros Józsefvárosi
Önkormányzata, 1997

Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története I. (1718-1873) Budapest, 1972

Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története II. (1873-1901) Budapest, 1974

Vértés Mihály: Schannen Ernő életműve BA szakdolgozat, 2009 Pázmány Péter
Bölcsészettudományi Egyetem, Művészettörténeti szak

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái

Dubniczky Zsolt: A Palotanegyed első főúri palotái, pályázati mű

Vállalkozók lapja. 37. évfolyam 18. szám, Budapest, 1916. május 3.

Hatolmány Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult Palotanegyed története,
1960 (Műemlékvédelem IV. é.)

M. Szűcs Ilona: Palotanegyed a Józsefvárosban, Budapest, 1996, kiadta:
Józsefváros Önkormányzata

Gavlik István és Pilinyi Péter. Józsefvárosi séták I., Budapest Főváros
Józsefvárosi Önkormányzata, 2004

Adalékok a Belső Józsefváros történetéhez, szerk.: Szabó –Pap Krisztina, A Budapest Városszépítő Egyesület kiadása, 1958

Józsefvárosi lexikon, szerk.: Nagy Richárd, AZ MSZMP VIII. Ker. Bizottsága és a Fővárosi Tanács VIII. Ker. Tanács kiadásában, 1970

Fekete Sándor: Tauffer Vilmos, Adatok a magyar szülészeti és nőgyógyászati történetéhez 1851-1934, kiadta, A Semmelweis orvostörténeti múzeum és könyvtár, Budapest, 1971

Pest város Építő Bizottmánya 1861-1873 DVD-ROM Hídvégi Violetta: Pest város Építő Bizottmányának iratai című repertórium szövegének felhasználásával Budapest Főváros Levéltára, 2006 (0369-1866,a-c; 0502-1866; 0503-1866)

BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

Internetes források:

<http://www.europabelvarosa.hu/palotanegyed>

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Palotanegyed>

<http://magnasfertyaly.blogspot.com/2009/06/palotanegyed-elso-fouri-palotai.html>

<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/s/s22855.htm>

<http://www.brodyhouse.com/>

<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1995-0910/historia-1995-0910-081013-15>

<http://belfold.ma.hu/tart/rcikk/ac/0/183250/1>

http://85ev.radio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=1726&Itemid=167

http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/03kronologia/rovid_kronologia_honlapra_1.pdf

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Wenckheim-palota>

<http://epiteszforum.hu/node/12695>

<http://www.mszp8.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=3426>

http://hvg.hu/itthon/20100504_jozsefvarosi_palotanegyed

Képek jegyzéke

1. Tauffer-palota: saját kép

2. Térkép, 1785: Budapest régi térképei I. rész: 1950 előtti Budapest kerületi térképei, 1950 előtti peremtelepülések térképei (8075)

3. Jelkulcs, 1793: Budapest régi térképei I. rész: 1950 előtti Budapest kerületi térképei, 1950 előtti peremtelepülések térképei (7807)

4. Térkép, 1793: Budapest régi térképei I. rész: 1950 előtti Budapest kerületi térképei, 1950 előtti peremtelepülések térképei (7807)

5. Orczy-kert:

<http://tarsoly.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1089434>

6. Józsefvárosi plébánia templom:

<http://budapestcity.uw.hu/03-muemlekek/08/Jozsefvarosi-plebaniatemplom/index-hu.html>

7. Szent Rókus kórház, kápolna

<http://www.festomuvesz.hu/szemzoistvan/index.htm>

8. Hatvani kapu: <http://www.erzsebetvaros.hu/erzsebetvaros/keruletunk-38/helytortenet-61/epuletek-111/rakoczi-ut-212>

9. Térkép, 1810: Budapest régi térképei I. rész: 1950 előtti Budapest kerületi térképei, 1950 előtti peremtelepülések térképei (0547)

10. Árvíztábla a Múzeumkertnél:

<http://budapestcity.uw.hu/02-tortenet/1838-arviz/index-hu.htm>

11. Árvíz a Rókus kórháznál, metszet:

<http://www.templom.hu/phpwcms/index.php?id=324,461,0,0,1,0>

12. Árvíztábla a Szent Rókus kápolnánál:

http://www.szoborlap.hu/mobil/mulap/3763_1838_as_arviztabla_budapest_n_a_n_a_.html/

13. Árvíz térkép, 1838: Budapest régi térképei I. rész: 1950 előtti Budapest kerületi térképei, 1950 előtti peremtelepülések térképei (0674)

14. Nemzeti Múzeum:

<http://www.nyest.hu/hirek/es-lebe-das-unabhangige-ungarn-a-forradalom-nyelvei>

15. Régi képviselőház:

<http://mek.niif.hu/01900/01905/html/index141.htm>

16. Nemzeti Lovarda

<http://budapestcity.uw.hu/11-egyeb/eltunt/Nemzeti-Lovarda/index-hu.htm>

17. régi Nemzeti Színház:

http://bfl.archivportal.hu/id-859-kerenyi_ferenc_szinhas_mint.html

18. Festetics-palota: saját kép

19. Festeics György: saját kép

20. Károlyi-palota: saját kép

21. Gerlőczy utca 1.: saját kép

22. Erzsébet körút 38.: saját kép

23. József körút 4., Nemzeti Szálló (Rémy Szálló): saját kép

24. Városligeti fasor 13.-15.: saját kép

25. Szabadság tér 15.: saját kép

26. Bajza utca 54.: saját kép

27. Károly körút 14.: saját kép

28. Liszt Ferenc tér 4.: saját kép

29. Erdélyi utca 3.: saját kép

30. Király utca 95.: saját kép

31. Bródy Sándor utca 17.: saját kép

32. Pasaréti út. 39.: saját kép

33. Bajcsy-Zsilinszky út 31., Ulrich-ház: saját kép

34. Ráday utca 38.-40.: saját kép

35. Sárovar Hatvany-Deutsch-kastély:

<http://www.profila.hu/auctions/toc/-34756567/page-1>

36. Abonyi Ajtay-kastély:

<http://www.profila.hu/auctions/toc/-34285203/page-1>

37. Péceli Fáy-kastély:

<http://www.profila.hu/auctions/toc/-34693442/page-3>

38. Zsitvagyarmati Dőry-kastély:

<http://www.profila.hu/auctions/toc/-85/page-52>

39. Puttófejek Schannen Ernő különböző épületein: saját fotók

40. Térkép, Schannen pesti épületei: saját készítés google térkép alapján

41. Tauffer-palota:

<http://picasaweb.google.com/antiguo/PalotanegyedJKPekAdatokCsillaggalJellve#5024446532485310626>

42. Tauffer Vilmos fotó:

<http://www.kfki.hu/physics/historia/historia/egyen.php?namenev=tauffer&nev5=Tauffer+Vilmos>

43. Üllői út 78 klinika:

<http://www.kfki.hu/~mzimanyi/giergl/budapesti-seta-v8.html>

44. 1781, Halácsy Sándor, Pest áttekintő topográfiai térképe: Budapest régi térképei II. rész: Budapest áttekintő térképei a városegyesítő Nagy Budapest kialakulásáig (1873-1950) (0660)

45. Hild Károly terve, műhely épület, 1858 : SZB/ 19193 a

46. Szumrák Pál és Incze György rajza, Főherceg Sándor utca 1496. helyszínrajz, 1866:

Pest város Építő Bizottmánya 1861-1873 DVD-ROM (0369-1866 a)

47. Gottgeb Antal tervei, új emeletes lakóház, 1866: Pest város Építő Bizottmánya 1861-1873 DVD-ROM (0369-1866 b)

48. Gottgeb Antal terve, 1866: Pest város Építő Bizottmánya 1861-1873 DVD-ROM (0369-1866 c)

49. Ybl Miklós terve, homlokzat átalakítás, 1866: Pest város Építő Bizottmánya 1861-1873 DVD-ROM (0502-1866)

50. Schannen Ernő rajza, homlokzat terv: XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.

51. Megvalósult homlokzat: saját fotókból összeállítva

52. Schannen Ernő rajza, pince alaprajz: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
53. Schannen Ernő rajza, földszint alaprajz: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
54. Schannen Ernő rajza, félemelet alaprajz: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
55. Schannen Ernő rajza, első emelet alaprajz: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
56. Schannen Ernő rajza, második emelet alaprajz: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
57. Schannen Ernő rajza, metszet: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
58. Tauffer-palota: saját fotók, L. Zs. képei
59. Erődi-Harrach Béla és felesége Tauffer Irma:
<http://issuu.com/25siz/docs/renduletlenul-1>
60. Erődi-Harrach testvérek, Béla, Vilmos és Gábor:
<http://issuu.com/25siz/docs/renduletlenul-1>
61. Baráti Huszár Aladár:
<http://www.agt.bme.hu/balassi/huszarbev.html>
62. Besseney Zénó:
<http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=010431>
63. gróf Serényi Béla:
http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=treasury&action=cikk&id=274&last_action=article_list
64. Kállay Miklós:
<http://www.holokausztmagyarorszagon.hu/index.php?section=2&type=portrait>
65. Földszint lakásbeosztása 1948-49 után:
Deák Arch Design Bt. tervei alapján saját készítésű

66. Első emelet lakásbeosztása 1948-49 után:
Deák Arch Design Bt. tervei alapján saját készítésű
67. Második emelet lakásbeosztása 1948-49 után:
Deák Arch Design Bt. tervei alapján saját készítésű
68. Földszint lakásbeosztása 1991 után:
Deák Arch Design Bt. tervei alapján saját készítésű
69. Első és második emelet lakásbeosztása 1991 után:
Deák Arch Design Bt. tervei alapján saját készítésű
70. Bródy-house:
<http://mercedesfuchs.com/lakberendezes/haloszoba/design-brody-house-hotel/>
<http://www.brodyhouse.com/>
71. Második emelet fűdémcserejének tervei, 1964: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
72. Felújítási tervek, 1964: BFL XV. 17. d. 329. III. üo. 33705/1892. 36559/9 hrsz.
73. Édes Anna: http://port.hu/pls/fi/films.film_page?i_film_id=3507
74. Hamvadó cigarettavég:
http://premier.mtv.hu/Hirek/2011/05/09/11/Hamvado_cigarettaveg_.aspx
75. Good: <http://www.imdb.com/media/rm3024065536/tt0436364>